

Technická univerzita v Liberci

Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická

Katedra: Český jazyk a literatura
Studijní program: Filologie
Studijní program: Český jazyk a literatura
(kombinace)

**„POVÍDKY Z HOR“ ALOISE JIRÁSKA V KONTEXTU
SOUDOBÉ VENKOVSKÉ PRÓZY**

**„TALES FROM THE MOUNTAINS“ BY ALOES JIRÁSEK IN THE
CONTEXT OF THE COUNTRY PROSE OF THAT TIME**

Bakalářská práce: 10–FP–KČL-B-41

Autor:

Dagmar Valášková

Podpis:

Adresa:

Franklinova 729

460 15 LIBEREC 15

Vedoucí práce:

Mgr. Eva Koudelková, Ph.D.

Počet

Stran	Slov	Obrázků	Tabulek	Pramenů	Příloh
72	16 424	0	0	24	1

V Liberci dne: 16. 7. 2012

TECHNICKÁ UNIVERZITA V LIBERCI

FAKULTA PŘÍRODOVĚDNĚ-HUMANITNÍ A PEDAGOGICKÁ

Katedra českého jazyka a literatury

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(pro bakalářský studijní program)

pro (kandidát): Dagmar VALÁŠKOVÁ
adresa: Franklinova 729, 460 05 Liberec
studijní obor (kombinace): Filologie - český jazyk a literatura
Název BP: „Povídky z hor“ Aloise Jiráska v kontextu
soudobé venkovské prózy
Název BP v angličtině: "Tales from the Mountains" by Alois Jirásek
in the Context of the Country Prose of that Time
Vedoucí práce: Mgr. Eva Koudelková, Ph.D.
Konzultant:
Termín odevzdání: duben 2011

Poznámka: Podmínky pro zadání práce jsou k nahlédnutí na katedrách. Katedry rovněž formulují podrobnosti zadání. Zásady pro zpracování BP jsou k dispozici ve dvou verzích (stručné, resp. metodické pokyny) na katedrách a na Děkanátě Fakulty přírodovědně-humanitní a pedagogické TU v Liberci.

V Liberci dne 30. 4. 2010

děkan

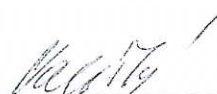
vedoucí katedry

Převzal (kandidát):

Datum:

18. 6. 2010

Podpis:

Název BP: „POVÍDKY Z HOR“ ALOISE JIRÁSKA V KONTEXTU SOUDOBÉ VENKOVSKÉ PRÓZY

Vedoucí práce: Mgr. Eva Koudelková, Ph.D.

Cíl: Pokus o stanovení způsobů zachycení venkovského prostředí v raných povídkách Aloise Jiráska, jak se objevily v jeho souborech Povídky z hor a Černá hodinka, a v několika prózách, vydaných časopisecky. (Se zaměřením na postavy, prostředí a tematiku.)

Požadavky: Studium knižních a časopiseckých pramenů a odborné literatury, týkajících se dané problematiky, s přihlédnutím k dobovému kontextu venkovské prózy, zvláště k "ještědským" prózám Karoliny Světlé, k nimž se Jirásek hlásil jako ke svému vzoru.

Metody: Strukturální analýza, interpretace a komparace.

Literatura: Primární:
 JIRÁSEK, Alois. Na samotě. Obrázek z hor. Obrazy života III. č. 4, 25. XI. 1872
 JIRÁSEK, Alois. Zlaté srdce. Obrázek z hor. Český jih I., beletr. příl. č. 17, 10. I. 1873.
 JIRÁSEK, Alois. Po letech. Obrázek z hor. Lumír I., 1873, str. 177.
 JIRÁSEK, Alois. V nouzi. Obrázek z hor. Lumír I., 1873, str. 283.
 JIRÁSEK, Alois. Povídky z hor. Druhé, rozmnožené vydání. Praha : J. Otto, 1886.
 JIRÁSEK, Alois. Černá hodinka. In Povídky a novelly. Část II. Praha : J. Otto, 1887.
 Sekundární:
 BORECKÝ, JAROMÍR. Alois Jirásek. Praha : Akademie věd a umění, 1933.
 HORÁLEK, Karel. O jazyce literárních děl Aloise Jiráska. Praha : Orbis, 1953.
 HÝSEK, Miloslav (ed.) Alois Jirásek. Sborník studií a vzpomínek na počest jeho sedmdesátých narozenin. Praha : J. Otto, 1921.
 JANÁČKOVÁ, Jaroslava. Alois Jirásek [monografie s ukázkami z díla]. Praha : Melantrich, 1987.
 NEJEDLÝ, Zdeněk. Jirásek a Náchodsko. Hradec Králové : Kraj, 1952.
 OTRUBA, Mojmír. Kontakt literatury s životními tradicemi : Na příkladu próz Karoliny Světlé, sb. Povědomí tradice v moderní české literatuře. Praha : Nár. galerie, 1988. s. 188-212.
 PEŠAT, Zdeněk. Boj o Aloise Jiráska v zrcadle kritiky. Praha : Československý spisovatel, 1954.
 VOBORNÍK, Jan. Alois Jirásek: jeho umělecká činnost, význam a hodnota díla. Praha : J. Otto, 1901.

Čestné prohlášení

Název práce: „Povídky z hor“ Aloise Jiráska v kontextu soudobé venkovské prózy

Jméno a příjmení autora: Dagmar Valášková

Osobní číslo: P08000080

Byl/a jsem seznámen/a s tím, že na mou bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), ve znění pozdějších předpisů, zejména § 60 – školní dílo.

Prohlašuji, že má bakalářská práce je ve smyslu autorského zákona výhradně mým autorským dílem.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé bakalářské práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li bakalářskou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědom povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Bakalářskou práci jsem vypracoval/a samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím bakalářské práce a konzultantem.

Prohlašuji, že jsem do informačního systému STAG vložil/a elektronickou verzi mé bakalářské práce, která je identická s tištěnou verzí předkládanou k obhajobě a uvedl/a jsem všechny systémem požadované informace pravdivě.

V Liberci dne: 16. 7. 2012

Dagmar Valášková

Poděkování

Touto cestou bych ráda poděkovala své vedoucí bakalářské práce, Mgr. Evě Koudelkové, Ph.D., za směřodátné rady a připomínky k danému tématu. Též bych chtěla poděkovat svým rodičům, prarodičům a příteli za všestrannou podporu a pomoc při studiích i při zpracování této bakalářské práce.

Anotace

Tato bakalářská práce se zabývá tvorbou venkovských povídek Aloise Jiráska. Klade si za cíl stanovit na základě časopiseckých pramenů a odborné literatury způsob zachycení venkovského prostředí, a to v souborech povídek Povídky z hor, Černá hodinka a v některých prózách vydaných časopisecky. Vystihuje jejich specifické rysy, především s přihlédnutím na postavy a celkovou tematiku.

Klíčová slova: Alois Jirásek, venkovské povídky, analýza, interpretace, postavy, prostředí, tematika.

Annotation

This bachelor thesis deals with analyzing Alois Jirasek's rural stories. Using journal and literature sources, it identifies the specific features and attributes of his work and aims at defining the author's method of describing the rural environment, especially in the collection of short stories "Tales from the Mountains", "Black Hour" and some prose works published in journals. The thesis describes specific features, particularly with regard to the characters and overall subject matter.

Keywords: Alois Jirasek, rural stories, analysis, interpretation, characters, environment, theme.

Obsah

Úvod.....	11
1 Zařazení Aloise Jiráska do kontextu soudobé venkovské prózy	13
1.1 Literární směry 19. století a venkovská témata v české próze obecně.....	13
1.2 Romantismus a realismus (50. – 70. léta 19. století)	13
1.2.1 Božena Němcová (1820-1862) a Vítězslav Hálek (1835-1874).....	14
1.3 Realismus (90. léta 19. století).....	14
1.3.1 Karolina Světlá (1830-1899) a Alois Jirásek (1851-1930).....	15
1.3.2 Antal Stašek (1834-1931), Karel Klostermann (1848-1923), Tereza Nováková (1853-1912) a Josef Holeček (1853-1929).....	15
1.4 Realisticko-naturalistická orientace (90. léta 19. století – počátek 20. století) 16	
1.4.1 Karel Václav Rais (1859-1926), Jan Herben (1857-1936), Alois Mrštík (1869-1925)	16
1.5 Moderna (od 90. let 19. století).....	17
1.5.1 Antonín Sova (1864-1928)	17
1.6 Karolina Světlá – tvůrkyně českého vesnického románu a Jiráskův vzor	17
1.6.1 Venkovská „podještědská“ próza Karoliny Světlé	18
1.6.2 Vztah spisovatelky s Aloisem Jiráskem, doložen korespondencí z 80. let18	
2 Cesta Aloise Jiráska k tvorbě venkovských povídek.....	21
2.1 Období studií a politického procitnutí.....	21
2.2 Období univerzitních studií - sebeuvědomění.....	23
2.3 Litomyšl – ve škole i za školou.....	24
3 „Jiráskův kraj“ a vlivy rodného prostředí	24
3.1 Vypravěčské umění Jiráskovy milované maminky.....	25
3.2 Vyprávění hronovských obyvatel	26

4	Stručný přehled charakteristických rysů vesnické realistické prózy	27
5	Povídky z hor	29
5.1	Povídky z hor - Obrázky z hor	30
5.2	Popis prostředí.....	31
5.2.1	Popis přírody a přírodních dějů	32
5.2.1.1	Navození smyslových dojmů	32
5.2.2	Popis obydlí	33
5.3	Postavy a jejich charakteristika.....	33
5.4	Konflikty a životní příběhy ústředních postav	35
5.4.1	„Pláč nad hroby“ aneb tklivé rané povídky vesnické	35
5.4.2	Antirozervanci a stateční vášnivci	37
5.4.3	Hronovsko – život na národnostním pomezí	41
5.5	Motivy povídek	43
5.5.1	Tradiční zdroje obživy	43
5.5.2	Bída a hlad	44
5.5.3	Pašeráctví.....	45
5.5.4	Vojáci a vysloužilci	46
5.5.5	Vesnické zvyky a svátky.....	47
5.5.5.1	Vánoce.....	48
5.5.5.2	Lítování.....	48
5.5.5.3	Poutě	49
6	Analýza povídek vydaných časopisecky	51
6.1	Tragicky končící láska (V nouzi, Zlaté srdce, Po letech)	51
6.1.1	Povídka V nouzi.....	51
6.1.1.1	Nezvaný host	51

6.1.1.2	Děj	51
6.1.1.3	Popis postav	52
6.1.1.4	Motiv lásky	52
6.1.1.5	Motiv splavu	52
6.1.2	Povídka Po letech.....	53
6.1.2.1	Úvod	53
6.1.2.2	Děj	53
6.1.2.3	Charakteristika hlavní postavy	53
6.1.2.4	Motiv krajiny	54
6.1.2.5	Motiv lásky; Pláč nad hrobem.....	54
6.1.3	Povídka Zlaté srdce.....	55
6.1.3.1	Téma povídky	55
6.1.3.2	Motiv lásky a děj	55
6.1.3.3	Motiv vojny	55
6.1.3.4	Popis přírody	56
6.1.3.5	Motiv hudby	56
6.2	Cestou.....	57
6.2.1	Děj.....	57
6.2.1.1	Charakteristika postav	57
6.2.2	Popis prostředí	58
6.3	Hošice.....	58
6.3.1	Děj.....	58
6.3.2	Vysvětlení výrazu „hošice“	59
6.3.3	Charakteristika postav.....	59
6.3.4	Popis přírody.....	60

7	Vysvětlivky několika vybraných staročeských výrazů, podložené ukázkami.....	61
8	Přesná lokalizace jednotlivých povídek.....	62
9	Černá hodinka	63
9.1	Vysvětlení pojmu „černá hodinka“	63
9.2	Jiráskova Černá hodinka	63
9.2.1	Prolog.....	63
9.2.2	Černá hodinka versus Povídky z hor	64
10	Závěr	66
11	Seznam použité literatury	68
11.1	Primární	68
11.2	Sekundární.....	69
12	Přílohy.....	70

Úvod

Spisovatel Alois Jirásek je z velké části znám spíše jako tvůrce historické beletrie. Výčet jeho historických děl je obdivuhodně široký. Z těch nejznámějších můžeme jmenovat např. díla: *Bratrstvo*, *Temno*, *Psohlavci*, *Skály*, *Filozofská historie*, pětidílný román *F. L. Věk* či soubor pověstí *Staré pověsti české*. Ve svých historických dílech obsáhl české dějiny od příchodu praotce Čecha až do dob národního obrození.

O jeho historických pracích již však bylo v množství publikací i odborných studií řečeno snad vše podstatné.

Touto bakalářskou prací chci představit Aloise Jirásku z jiného pohledu, a to jako autora povídek. Právě tyto prózy pro něj znamenaly prvopočátek jeho spisovatelské dráhy prozaika; ale nejen to, jejich psaním zdokonaloval svůj tvůrčí projev a učil se umění pohledu do duší svých postav. Vedle studentského příběhu *Filozofská historie* a staročeské selanky *Maryla* jsou však jeho drobné prózy prakticky neznámy, ač jich napsal stovky. Jejich tvorbou se zabýval řadu let. Tento jednodušší a kratší literární útvar mu i po vytvoření „jména“ a po zařazení mezi soudobé uznávané spisovatele přinášel vedle psaní obsáhlejších a složitějších próz určitý odpočinek. Navíc mu byla práce na nich stálou tvůrčí průpravou, zkouškou talentu a motivické disciplíny. To, že jeho drobné prózy upadají v zapomnění, si způsobil převážně sám. Své drobné prózy vydával pod neutrálními názvy a bez jejich žánrového rozlišení. Bohužel se ani po jeho smrti nedočkaly důkladného zhodnocení a selekce, a to ani v reprezentativních edicích. Jediné knihy, které představují Jirásku jasně jako povídkáře, jsou povídky vojenské a výbor drobných příběhů z rodného kraje *Povídky z hor*.

Venkovským povídkám se začal Jirásek věnovat již za svých studií na Karlově univerzitě. Inspirací mu bylo Náchodsko, kraj, ve kterém vyrůstal, který nade vše miloval. Je tedy přirozené, že právě odtud čerpal většinu svých venkovských témat.

V této bakalářské práci se pokusím na základě odborné literatury a časopiseckých pramenů stanovit způsoby, jimiž Alois Jirásek ve svých venkovských povídkách zachytil atmosféru venkova. Uvedu zde problematiku života vesnických obyvatel a poukážu na jejich základní konflikty.

Před samotnou analýzou Jiráskových povídek se jimi budu zabývat v kontextu soudobé venkovské prózy, s přihlédnutím k jiným autorům, píšícím o tematice venkova, s důrazem na Karolinu Světlou, kterou Jirásek považoval za svůj vzor. Tyto spisovatele zařadím do uměleckých směrů, v jejichž duchu vznikala jejich díla.

Věnovat se budu také počátkům Jiráskovy tvorby a poukážu na to, jakým způsobem je ovlivňovala soudobá politická a společenská situace.

Poznatky a výsledky objasním v závěru své bakalářské práce.

Stěžejním pramenem je pro mne soubor venkovských povídek *Povídky z hor*, povídkový minicyklus *Černá hodinka* a některé prózy vydané časopisecky.

1 Zařazení Aloise Jiráska do kontextu soudobé venkovské prózy

Abychom se mohli věnovat tvorbě venkovských povídek Aloise Jiráska, je nutné zařadit ho do kontextu soudobé prózy s venkovskou tematikou.

V této kapitole tedy stručně představím situaci v tehdejší literatuře s venkovskými tématy a ke každému směru vždy uvedu spisovatele, kteří se venkovem, byť i okrajově, zabývali.

1.1 Literární směry 19. století a venkovská témata v české próze obecně

Romantismus, realismus, novoromantismus a realismus, směřující k naturalismu – to jsou literární směry, které se od 30. let do konce 19. století postupně vystřídaly v české literatuře.

Venkovská témata si pro svá díla volili básníci i prozaici. Není divu, řada z nich z venkova pocházela a prostředí vesnic či malých měst a problémy lidí zde žijících dobře znala.

Nebyli to vždy jen místní rodáci, kteří určitý kraj oslavili a spojili s ním své jméno.

Aloise Jiráska si připomínáme v jeho rodném Hronově, ale Karolina Světlá své Podještědí poznala až v dospělosti, podobně jako Teréza Nováková Poličsko a bratři Mrštíkové Diváky na jižní Moravě.

Náměty povídek, později i románů a rozsáhlých kronikářských próz se obměňovaly tak, jak se v průběhu století měnil život na venkově, a také v souladu s dobovými literárními směry.

1.2 Romantismus a realismus (50. – 70. léta 19. století)

V období mezi 50. – 70. léty 19. století působilo v české literatuře více uměleckých směrů. Vydáním almanachu Máj v roce 1858 se do tvorby autorů píšících především v duchu realismu navrací romantismus. Romanticko-realistické tendence nacházíme ve venkovských prózách dvou autorů, Boženy Němcové a Vítězslava Háška.

1.2.1 Božena Němcová (1820-1862) a Vítězslav Hálek (1835-1874)

Božena Němcová vstoupila do literatury jako tvůrčí emancipovaná žena. Vrcholem její práce byly povídky z venkovského prostředí s hrdinkami, které se dokážou vzepřít předsudkům svého okolí a nezištně pomáhají druhým.¹

Vítězslav Hálek byl především básník, ale také tvůrce povídek. Jeho počáteční povídky z prostředí vesnice byly idealizované v duchu romantismu. Později však přešel k realismu a všiml si sociálních rozdílů, generačních rozporů, bezcitnosti a chamtivosti lidí žijících na venkově.²

1.3 Realismus (90. léta 19. století)

V 90. letech se v literatuře s venkovskou tematikou projevoval dvojitý pohled:

1. Idealizující - vesnický lid je stále nositelem základních morálních hodnot.
2. Realistický – venkov je rozvrácen, převládá touha po majetku, které se podřizuje vše.

Tereza Nováková se na prahu 90. let vyjádřila o problematice vzorových hodnot ve vesnici takto:

Pokud se povídek a románů z lidu týče, jest roztržena naše veřejnost příkře na dva tábory; jedni přejí si viděti základ národa, lid vesnický, jen v barvách nejskvělejších, jsou pevně přesvědčeni, že najdeš v něm ideálních postav množství, umíš-li je vyhledati, a hluboce jsou uraženi, líčí-li kdo o lidu co nepěkného, hnusného, tvrdého, nenávidíce v takovém básníku – spisovatele téměř zrádce, nevlastence, cynika. Druzí prostě upírají, že ideální líčení z lidu, ti hrdinové a hrdinky, jsou čímsi jiným než naprostou lží básnickou, tvrdí pevně, že v lidu je pouhý shon po ‚mamone‘, že mravní pojmy jeho jsou z nejspletenějších a základy mravní z nejslabších, že ten, kdo pravdivě chce líčiti lid, musí sáhnouti k barvám zolovským.³

Ke konci století vznikala díla realistická, někdy až naturalistická.

Uvádím zde opět stručný přehled spisovatelů, kteří se v tomto období zabývali venkovskou tematikou:

---

¹ LEHÁR, Jan, STICH, Alexandr a kol. *Česká literatura od počátků k dnešku*, str. 241-246.

² Tamtéž, str. 269-275.

³ LEHÁR, Jan, STICH, Alexandr a kol. *Česká literatura od počátků k dnešku*, str. 351.

1.3.1 Karolina Světlá (1830-1899) a Alois Jirásek (1851-1930)

Přístup, který je vlastní realismu – věcné a objektivní zkoumání života – ve svých ještědských povídkách a románech uplatnila Karolina Světlá.

Jelikož tvorba Karoliny Světlé měla téměř bezprostřední vliv na Aloise Jirásku, jak vyplývá z jejich korespondence z 80. let, věnuji jí samostatnou kapitolu (viz. kap. č. 1.7.).

Také Alois Jirásek se svými ranými povídkami zařadil mezi autory venkovské prózy.

Vesnická tematika se u něj omezuje na dvě knihy povídek, které nejdříve postupně od 70. let vycházely v literárních časopisech. Jedná se o soubor povídek *Povídky z hor* (1878) a minicyklus črt *Černá hodinka* (1886).

Dějštěm těchto vesnických próz je Hronovsko, Jiráskův rodný kraj.

Tyto venkovské povídky budu rozebírat detailně v praktické části této bakalářské práce.

1.3.2 Antal Stašek (1834-1931), Karel Klostermann (1848-1923), Tereza Nováková (1853-1912) a Josef Holeček (1853-1929)

Antal Stašek, vlastním jménem Antonín Zeman, zavedl čtenáře do Podkrkonoší. Ve svých povídkách a románech představuje lidi z nejrůznějších vrstev; v obraze česko-německého kraje se mísí problematika sociální i národnostní.⁴

Také Karel Klostermann vyrůstal v národnostně smíšeném kraji na Šumavě. Ve svých příbězích oslavil nádhernou divokou přírodu, odvahu a mravní sílu lidí v ní žijících. I dnes je aktuální jeho myšlenka pokojného soužití příslušníků dvou národností – Čechů a Němců.⁵

Literárním vzorem Terezy Novákové byla Karolina Světlá, jíž se podobala i životní cestou. Rodilý Pražanec z česko-německé rodiny se venkov – Litomyšlsko, Poličsko – stal druhým domovem. Hrdiny jejích románů jsou výjimeční lidé, hledači pravdy, s tragickými životními osudy.⁶

---

⁴ LEHÁR, Jan, STICH, Alexandr a kol. *Česká literatura od počátků k dnešku*, str. 354-355.

⁵ Tamtéž, str. 359-362.

⁶ LEHÁR, Jan, STICH, Alexandr a kol. *Česká literatura od počátků k dnešku*, str. 356-358.

Josef Holeček věnoval rozsáhlou románovou kroniku svému rodišti v jižních Čechách. V době průmyslové revoluce na konci 19. století stavěl selství a rolničinu do pozice zachránce stability národa i světa.⁷

1.4 Realisticko-naturalistická orientace (90. léta 19. století – počátek 20. století)

V posledních letech 19. století nastával v literatuře příklon k současné tematice. V realistickém proudu byl kladen důraz na poznávací hodnoty literárního díla, které bylo přirovnáváno k fotografii. Dílo zobrazovalo skutečnost objektivně, ta ale mohla být názírána z různých úhlů. Ty se mohly doplňovat, ale spolu i kontrastovat, čímž vznikalo napětí.

Základní myšlenkou naturalismu byla představa, že člověk a jeho úděl je určován zděděnými (přírodními; příroda = natura) předpoklady a okolnostmi, které ho obklopují. Realismus chtěl působit věrohodně a neutrálně, naturalismus zdůrazňoval stinné stránky života – bídu, utrpení, ošklivost.

Autoři, kteří v životě venkova nacházeli inspiraci, viděli krizi, kterou vesnice procházela, avšak i přesto se v díle některých z nich projevovala určitá idealizace.⁸

1.4.1 Karel Václav Rais (1859-1926), Jan Herben (1857-1936), Alois Mrštík (1869-1925)

Karel Václav Rais ve svých venkovských povídkách a románech nahlíží na společnost zpočátku kriticky a pochmurně. Tématy jeho próz jsou trpké osudy starých lidí, lakota, bezcitnost, tvrdost. Tento pohled je vystřídán laskavějším, a to v románech s postavou nesobeckého člověka s morálními hodnotami, často z prostředí venkovské inteligence.⁹

Autoři románových kronik vycházeli z národopisných studií a znalostí života lidu na moravském venkově. Mezi ně patří Jan Herben, který sledoval kriticky vývoj Slovácka v 19. století. Soustředil se na rub pokroku – s osvobozením od feudální vázanosti přichází rozvrat pospolitosti, úpadek rodin i obce.¹⁰

---

⁷ Tamtéž, str. 352-353.

⁸ Tamtéž, str. 369-370.

⁹ Tamtéž, str. 372-375.

¹⁰ LEHÁR, Jan, STICH, Alexandr a kol. *Česká literatura od počátků k dnešku*, str. 386.

Také Alois Mrštík vyprávěl o běhu života v jedné vesnici – o práci, zvycích, osudech lidí – v období jednoho roku.¹¹

1.5 Moderna (od 90. let 19. století)

Generace spisovatelů let devadesátých, mezi něž patřili i literáti narození v 60. letech, se označuje jako moderna. Odmítli přístupy předchozí generace.

Literární styly – impresionismus, dekadenci, vitalismus, symbolismus – modernisté ve svých dílech rychle střídali a proměňovali.

*Jistými způsoby utváření svých textů dávali najevo i vlastní kreativní schopnost, i vůli vést dialog s osobnostmi spřízněnými, chuť ovlivňovat estetickou normu a optiku čtenáře.*¹²

Střídání stylů se prosazovalo i do próz s vesnickou tematikou.

Uvádím zde pouze Antonína Sovu, který se jí věnoval jako jediný.

1.5.1 Antonín Sova (1864-1928)

Antonín Sova prošel těmito proměnami a posléze se stal básníkem české krajiny. Vyslovil zde pocity člověka z přelomu století – smutek, zoufalství, vzdor i naději.

V nemnoha povídkách, které zasadil do vesnického prostředí, ho zajímá psychologie postav.¹³

1.6 Karolina Světlá – tvůrkyně českého vesnického románu a Jiráskův vzor

Osobnost i tvorba Karoliny Světlé se staly vzorem pro mnohé spisovatele. Jak jsem již uvedla výše, ovlivnila i Aloise Jiráska, jemuž je tato práce věnována. O životě Karoliny Světlé toho bylo napsáno již mnoho, pro přehled připomenu pouze její romány z venkovského prostředí, z nichž Jirásek při tvorbě svých povídek vycházel. Poté zde předložím část z jejich dopisů, které si mezi sebou oba spisovatelé vyměnili v 80. letech.

---

¹¹ Tamtéž, str. 375-377.

¹² Tamtéž, str. 386.

¹³ Tamtéž, str. 414-416.

1.6.1 Venkovská „podještědská“ próza Karoliny Světlé

I přes to, že pocházela Karolina Světlá z Prahy, nalezla svoji „druhou domovinu“ v Podještědí. Povídky a romány s tématy, kterým byl inspirací tento kraj, tvořila v podstatě po celý svůj spisovatelský život. I umělecké jméno si zvolila podle horské vesnice Světlá; byla pod ním otištěna její první práce v almanachu Máj - povídka *Dvojí probuzení*.

Umělecky vrcholné údobí prožívala kolem roku 1870, kdy vznikla početná řada jejích „ještědských“ povídek, a hlavně románů. Jedná se například o povídky: *Štefka*, *Skalák*, *O krejčíkově Anežce*, *Námluvy*, *Hubička*; romány: *Vesnický román*, *Kříž u potoka*, *Frantina* aj.

Hlavními postavami jejích ještědských próz jsou především ženy. Jsou výjimečné, zvláštní, silné, obětavé. Pro ty, jež milují, jsou schopny sebezapření, staví spravedlnost a povinnost nad své blaho. V dramatických, napínavých dějích se hrdinky vzpírají proti nespravedlivé, povrchní morálce, hledají spravedlivý, svobodný život.

Předobrazy svých postav nacházela Světlá v příbězích, které si vyprávěli vesničané. Zaznamenávala lidové zvyky a obyčeje i další národopisné podrobnosti – důkladně líčila podještědský kraj, zapisovala a častokrát v textu uplatňovala lidová rčení a pranostiky.¹⁴

1.6.2 Vztah spisovatelky s Aloisem Jiráskem, doložen korespondencí z 80. let

Práce Karoliny Světlé zaujaly Aloise Jiráska již jako studenta a byly mu impulsem k jeho vlastní tvůrčí činnosti.

V dopise z 22. ledna 1886, tedy řadu let od Jiráskových literárních počátků, přiznával, jak na něj zapůsobily právě spisovatelčiny vesnické prózy, což bylo pro Jiráskovy budoucí povídky velmi relevantní. V čase vzniku tohoto dopisu byl již uznávaným a čtenáři vyhledávaným autorem.

...A nyní račtež, slovutná paní, dovoliti, abych směl vysloviti nejsrdečnější díky za Váš velectěný, drahý list, který mi takovou radost způsobil. Vážím si přelaskavého, ač ne úplně zaslouženého vyznání tím více, poněvadž je od spisovatelky, jejíž díla na mysl

---

¹⁴ ŠPÍČÁK, Josef. *Karolina Světlá: Odkazy pokrokových osobností naší minulosti*. ; LEHÁR, Jan, STICH, Alexandr a kol. *Česká literatura od počátků k dnešku*, str. 278-281.

*mou tak mocně účinkovala. S rozkoší sobě vzpomínám, jak začasťe, jsa ještě studentem, nechal jsem z večera připraveného studia a dlouho do noci jsem pak vyseděl u Vaší knihy. – Jestliže jsem přilnul k vesnické povídce a v dějepisné ku století 18. a k dobám našeho prvního probuzení, k tomu mnoho přičinily Vaše úchvatné práce...*¹⁵

Nutno též dodat, že Karolina v předchozím dopise chválila Jiráskovy *Psohlavce*.

S Karolinou Světlou si také vyměnili několik dopisů, které se týkaly lidové knihnice Přítel domoviny, určené širším vrstvám čtenářů. Karolina Světlá žádala Jiráska o to, aby zadal některou svou práci k vydání v této knihnici.

V dopise z 13. února 1886 psala K. Světlá Jiráskovi:

Zapomíná se úplně na mnohých místech, že naše beletrie není pro nás věcí pouhé zábavy, nýbrž že my chodíme k našim básníkům a spisovatelům zcela doopravdy do školy. Jiní národové mohou se vykáhati dlouhými řadami znamenitých myslitelů, pedagogů, filozofů. Kde máme my cosi podobného? Velmi poskrovnu nám takových prací ušetřeno, a bude ještě dlouho trvati, než se jimi jen částečně překlene hrozná trhlina, jež zeje v našem kulturním životě, který byl tak násilně a krutě před půlletím stoletím ve vývoji svém přerušen. Neradi se učíme z překladů, chceme se učit od svých. Kdo může lépe vědět, čeho nám zapotřebí, než kdo je s námi z jedné krve a tak bolestně postrádal, čeho se nám nedostává, jako my? Pročež si žádáme především, aby nám podávali naši spisovatelé kus našeho života, kus našich poměrů a aby nám ukázali, kterak si máme v něm počínati.

Dále apelovala přímo na Jiráska:

Zastáncem jich platným mohl by se u nás stát jen muž všestranně vážený, zásad vznešených, přesvědčení ryzího, zájmy národní nad svoje vlastní choutky vždy vysoko stavící, muž takový – jakým jste Vy!

*Ach, podejte nám kus moderního našeho života, staňte se sám středem jeho, nechte hrdinu jednati, jak Vy byste jednal v nynějších děsných okolnostech a – ideál je dosažen.*¹⁶

---

¹⁵ ŠPIČÁK, Josef. *Karolina Světlá: Odkazy pokrokových osobností naší minulosti*, str. 115.

¹⁶ ŠPIČÁK, Josef. *Karolina Světlá: Odkazy pokrokových osobností naší minulosti*, str. 115-116.

Ve své odpovědi z 21. února 1886 Alois Jirásek sice souhlasí s vyslovením potřeby literatury se současnou tematikou, ale zároveň naznačuje, že jeho práce a zájem jsou jinde...

Cítím, slovutná paní, pravdu Vašich slov o našem písemnictví, a sám jsem už nejednou o tom přemýšlel. Pozoruji, pokud mi lze, naši společnost na venkově i v městě, a to mne samého již přivedlo na myšlénku, že nám potřeba více prací ze současného života, a vznikl i plán, abych se odvážil na toto pole. Byl bych tak učinil, ale zdržovaly mne a zdržují některé práce, hlavně přípravy k dílu, jež jsem vytkl za kus životní své práce. Rád bych vypsál velikolepou dobu husitskou, onu dobu síly, nadšení a vroucího vědomí národního, čehož všeho je nám nyní v našem těžkém zápasu tak nutno.¹⁷

Na tématech z přítomnosti byly založeny Jiráskovy první prozaické práce, shrnuté v knize *Povídky z hor* (1878).

V roce 1886 vydal Alois Jirásek cyklus drobných črt *Černá hodinka*, které také čerpají náměty ze současného venkovského života.

V dalších letech se už soustředěně zabýval tématy historickými. K současné venkovské tematice se vrátil ve dvou dramatech – *Vojnarka* (1890) a *Otec* (1894), která napsal pro scénu Národního divadla.

---

¹⁷ Tamtéž, str. 117.

2 Cesta Aloise Jiráska k tvorbě venkovských povídek

Vzhledem k tomu, že ve své práci představuji Aloise Jiráska jako tvůrce povídek s vesnickou tematikou, je nejprve důležité připomenout jisté faktory a vlivy, za kterých se chopil právě tohoto typu prózy. Představím zde ve stručnosti jeho životní období od dob studií až po život v Litomyšli, kam se přestěhoval za možností zaměstnání.

2.1 Období studií a politického procitnutí

„Nezapomínejme na starý Hradec, mluvíme-li o Jiráskovi.“¹⁸

Alois Jirásek byl již od základní školy, do které docházel v letech 1857-1862 v rodném Hronově, velmi talentovaným žákem. Nástup do školy v blízkém Broumově, kde studoval rok na tzv. hlavní škole a čtyři léta na nižším gymnáziu při klášteře benediktýnů, jen potvrdil jeho nadání v humanitní sféře a zvýšil Jiráskův zájem o dějepisné vědy.

Už jako student se začal věnovat literatuře. Jeho první pokusy o vlastní literární tvorbu patří ke gymnazijním létům. Četba beletristického Lumíra Ferninanda Břetislava Mikovce mu dodávala dostatečný přehled o současné světové i domácí tvorbě, což Jiráska vedlo k sepsání první vlastní povídky.¹⁹

Takto se o ní vyjádřil ve svých memoárech:

V kvartě chopil jsem se i pera. Napsal jsem vesnickou povídku; o jakém titulu, už nevím. Hrdinou toho obrázku byl Tonda Kohoutský, synek řečnický, kterého pro děvče ztloukli tak, že se pomátl na rozumu.²⁰

V roce 1867 vstoupil mladý Jirásek do gymnázia v Hradci Králové, nedlouho po ustavení rakousko-uherské monarchie. Obavy a značné nepokoje, které tato situace v Čechách přinesla, společně se zážitky z prusko-rakouské války, prožité o prázdninách roku 1866 v rodném kraji, poznamenaly jeho chápání a pohled na osudy obyčejných lidí.

Za časů svých gymnazijních studií začal zaznamenávat zvýšené naděje na svobodu občanů a následně bedlivě sledoval i veškeré politické změny.²¹

---

¹⁸ ČAPEK, Karel. *O umění a kultuře III*, str. 168.

¹⁹ JANÁČKOVÁ, Jaroslava. *Alois Jirásek: Odkazy pokrokových osobností naší minulosti*, str. 21.

²⁰ Tamtéž, str. 21.

Je přirozeno, že veliký ten politický zápas budil rozruch i mezi námi studenty. V sextě, zvláště však v septimě a oktávě, všiml jsem si už bedlivě a horlivě politiky. Stal jsem se ‚vyznavačem‘, abych tak řekl, českého státního práva a tím vyznavačem jsem zůstal a ještě tvrdším, když jsem důkladněji seznal české dějiny.“²²

Celková atmosféra a nahlížení na tuto situaci zcela nesporně znamenaly jistý přerod v Jiráskově uvědomění a zrání.

Jeho dochované výpisky z četby, které si pečlivě vedl, jsou v českém jazyce, najdeme zde ale též polštinu a němčinu. V polštině hojně citoval Mickiewicze, Slowackého a Malczewskiho, v němčině zase Heinricha Heineho a Nicolause Lenaua. Některé poznámky jsou i z tvorby anglického spisovatele Waltera Scotta a Francouze Jeana Jacquese Rousseaua.

Z českých autorů se zde objevuje Daniel Adam z Veleslavína a část Hálkových *Večerních písní*.²³

Jiráskovy literární ambice posílilo i věrné přátelství se dvěma budoucími spisovateli – Bohdanem Jelínkem a Josefem Bašem.

Jak jsem již výše zmínila, Jiráskův literární talent se projevoval už od dětství. Většina prozaiků obvykle začíná básněmi. Ty začal Jirásek psát, vedle drobných próz, již na gymnáziu v Hradci Králové.

S místem svých studií se rozloučil touto básní:

*Štěp mladý, starostlivou rukou pěstovaný
v strom dorůstá a žádá sobě jiné půdy,
by mohutněl a korunu v šíři rozložil.
Byl dříve sláb a mnoho péče bylo třeba,
teď zesílil a sám chci jiným sloužit stínem,
a mnohým plodem splatit péči úsilnou!*²⁴

---

²¹ JANÁČKOVÁ, Jaroslava. *Alois Jirásek: Odkazy pokrokových osobností naší minulosti*, str. 23.

²² Tamtéž, str. 24.

²³ Tamtéž, str. 34-35.

²⁴ KUNC, Jaroslav. *Obnovit paměť minulých dnů*, str. 85. In JANÁČKOVÁ, Jaroslava. *Alois Jirásek: Odkazy pokrokových osobností naší minulosti*, str. 26.

2.2 Období univerzitních studií - sebeuvědomění

Na Univerzitu Karlovu v Praze nastoupil mladý Jirásek na podzim roku 1871.

Filozofická fakulta byla v letech studia Aloise Jirásky již svébytnou fakultou, ne pouze přípravkou pro studium na jiných fakultách, jak tomu bylo v letech minulých.

Bylo to stabilní prostředí plné možností pro osobní rozvoj obyčejného studenta a poskytovalo mnoho příležitostí pro budoucí povolání. Stoupal počet oborů a vyučujících, kteří přednášeli v českém jazyce, což budilo v budoucím profesorovi Jiráskovi značný optimismus.²⁵

Studium mu přineslo přátelství s některými profesory, např. s profesorem dějepisu Václavem Vladivojem Tomkem či s Josefem Emlerem, který mu později poskytl archivní materiál pro dílo *Skaláci*.

Student lékařské fakulty, Josef Thomayer, ho uvedl mezi své přátele - budoucí významné výtvarné umělce - Mikoláše Aleše, Václava Levého, Josefa Václava Myslbeka ... Díky tomuto přátelskému kroužku Jirásek přišel do styku s výtvarným uměním, ke kterému měl velmi vřelý vztah. Když se ale rozhodoval o svém studijním oboru, upřednostnil učitelství dějepisu.

Jirásek se již na královéhradeckém gymnáziu rozhodl stát se spisovatelem a tomu přizpůsobil i volbu svého budoucího povolání. Uživit se v té době literaturou totiž nebylo téměř možné. Mladí muži s talentem pro psaní se rozhodovali pro takové povolání, které jim poskytne finanční zabezpečení a zároveň jim přinese dobré společenské postavení.

S blízkým přítelem Jaroslavem Vrchlickým zase často sedával v Staroměstské kavárně a kavárně Union a diskutovali o aktuální literární atmosféře.²⁶

Láska k novým přátelům i inspirativnímu prostředí se prokázala v dobách, kdy odjížděl na prázdniny za rodinou do svého rodného Hronova.

Během tří let univerzitních studií Jirásek značně vyžrál. Lze to vyčíst z jeho výpisků, které si již během gymnazijních studií začal pozorně zaznamenávat. Zapisník z let osmnáct set sedmdesát čtyři až sedmdesát pět obsahuje poznámky k budoucím

---

²⁵ JANÁČKOVÁ, Jaroslava. *Alois Jirásek: Odkazy pokrokových osobností naší minulosti*, str. 30.

²⁶ Tamtéž, str. 33.

Skalákům, Filozofské historii a k románu Na dvoře vévodském. S přihlédnutím k tomu je zjevné, že Jirásek byl pevně rozhodnut stát se spisovatelem a pečlivě na tom pracoval.

2.3 Litomyšl – ve škole i za školou

Alois Jirásek vstoupil na půdu starobylé Litomyšle, která byla pro začínajícího suplujícího učitele okouzlující, v říjnu roku 1874.

O rok později dostal stálé místo na litomyšlské městské reálce. Byl učitelem velice oblíbeným, učil přitažlivě, po svém. Také žákům předčítal své nejnovější práce a očekával, jaké přinesou reakce.²⁷

Účastnil se přednášek, které pro místní společnost pořádala městská reálka. Přednášel o Karlu IV., o Praze... Byl vzorem pro žáky a v místních spoluobčanech vzbudil obdiv. Svou přednáškou o Islandu v roce 1882 se svým studentům snažil představit vzor sice malého, ale velmi houževnatého národa. Též se mezi ně snažil šířit zájem o časopis Lumír, čehož si velice vážil spoluvydavatel listu Josef Václav Sládek. Nejvíce však byl Jirásek milován studenty s literárními ambicemi.²⁸

Po svém odchodu z Litomyšle zde zanechal kus sebe. V Litomyšli zahájil svou cestu spisovatele, rozšiřoval své literární obzory a získával zkušenosti. Jako přesvědčený a nadšený Čech působil na své spoluobčany, vedl je k zájmu o historii i pochopení moderních národních myšlenek. Po svém odchodu do Prahy zanechal v Litomyšli kus sebe.

3 „Jiráskův kraj“ a vlivy rodného prostředí

V této kapitole se budu věnovat pozitivním vlivům Jiráskovy maminky a dalších obyvatel z Hronova na spisovatelovy budoucí venkovské povídky.

---

²⁷ JANÁČKOVÁ, Jaroslava. *Alois Jirásek: Odkazy pokrokových osobností naší minulosti*, str. 49.

²⁸ Tamtéž, str. 50-53.

Tato dílčí část práce je pro jejich následující analýzu podstatná, jelikož Alois Jirásek k povídkám čerpal náměty právě ze svého rodného prostředí.

3.1 Vypravěčské umění Jiráskovy milované maminky

*První v domě vstávala, budila k pekařské časně práci. A pak už lopotila celý den do pozdního večera, obstarávajíc domácnost, řemeslo i hospodářství...A starost o děti...Ze stavení skoro nevyšla, do žádných zábav... Při veškeré té klopotě zůstávala, zvláště první léta, veselé myslí...*²⁹

Alois Jirásek – Paměti (I. díl)

Alois Jirásek svou matku hluboce miloval. Ač měla devět dětí (tři záhy zemřely), práce až nad hlavu, do konce svého života ji syn nepřestal obdivovat pro její klidnou, láskyplnou a dobrotivě smýšlející povahu. I mezi hronovskými obyvateli byla velmi oblíbená, pokud mohla, v nouzi byla všem nápomocna a po její smrti na ni všichni ještě dlouhá léta vzpomínali.

Maminka již od svého dětství vroucně milovala četbu. Četla každou volnou chvíli až do dne své svatby s manželem Josefem Jiráskem. I později, když neměla téměř žádný volný čas, našla si chvíli pro otevření knihy anebo si alespoň nechala knihy předčítat. Zalíbení našla především v pohádkách a pověstech, které později velmi poutavě vyprávěla svým dětem. Mnoho si pamatovala již z dřívějších let a velký smysl měla pro staré tradice. Mladičký Alois Jirásek byl vypravěčským uměním své maminky velmi okouzlen a veškeré detaily si do své paměti pečlivě zaznamenával. Z příběhů zachytil mnohé zajímavosti z minulosti svého rodného kraje, hlavně pak o způsobu života místních obyvatel, zvycích, ale i o některých historických událostech, např. o selské bouři, která se odehrála v roce 1775.³⁰

V době, kdy Alois Jirásek se svými dospělými sourozenci postupně opouštěli rodinný kruh, se u maminky, paradoxně, když měla konečně více času na čtení, prokázala oční choroba. Obávala se, že docela oslepne, a proto se ještě chtěla co možná nejdříve sejit se svými dětmi a užít si vzácného pohledu na ně, dokud byl čas.

Svůj dopis synovi Aloisovi, který zasílala do Litomyšle dne 11. srpna 1884, končila těmito slovy:

---

²⁹ VORLÍČKOVÁ, Marie. *Tou cestou jsem šel*, str. 17.

³⁰ Tamtéž, str. 17-18.

*Možná že Tě naposledy budu vidět, neb mně zrak slábne. Do roku se mnoho změní.*³¹

Následný rok zavedl Jirásek svou maminku do Prahy na oční operaci, která se naštěstí zdařila. Operovali jí oko, na které ještě trochu viděla, druhé, již zcela osleplé, nikoliv. Jirásek se o ni pečlivě postaral a veškeré náklady na operaci i následný pobyt v nemocnici zaplatil.³² Nebýt Jiráskova, operace by se těžko konala, ostatní její děti nebyly vysokoškolsky vzdělané a peněz opravdu neměly nazbyt...

Maminka zemřela dne 12. února 1887 ve věku 66 let. Jirásek jí v několika dílech a pamětech věnoval své velké díky. Nejenže mu dala mnoho znalostí z rodného kraje, ale především v něm podnítila vypravěčské vlohy.

3.2 Vyprávění hronovských obyvatel

Spisovatel Jirásek si i v dospělosti vybavoval všechny místní obyvatele, kteří k nim za jeho dětství docházeli na návštěvu. Jeho pozornost upoutali nejen svým zevnějškem, ale především svým vyprávěním o Hronově a jeho kraji.

Velmi oblíbený byl u Jiráskova zedník Lokvenc, „zimní“ vypravěč, který *k nim chodil spravovat pekařskou pec a vyprávěl za zimních večerů v roubené jizbě, osvětlené loučí, krásné „poudačky“*.³³

„Letního“ povídače Smrčka a jeho poutavé povídání měl též moc rád. Tento muž, který v létě pomáhal Jiráskově rodině při žních, vyprávěl své poutavé příběhy vždy za letních večerů. Jeho historky Jiráskovu mladou mysl naprosto okouzlovaly.

Jeho vypravěčské umění ocenil Jirásek i ve svých Pamětech: *...uměl tak krásně vypisovati paláce a zakleté zámky....*³⁴

S láskou vždy vzpomínal i na hronovského zedníka Špátu, který Jiráskova též zásoboval svými poutavými příběhy.

Všichni tyto vypravěči i mnoho dalších měli vliv na pozdější Jiráskův literární vývoj. Vtiskli mu do paměti nespočet rozmanitých příběhů, jejichž motivy poté užil a různě obměňoval ve svých povídkách z venkova.

---

³¹ VORLÍČKOVÁ, Marie. *Tou cestou jsem šel*, str. 15.

³² Tamtéž, str. 19.

³³ Tamtéž, str. 22.

³⁴ VORLÍČKOVÁ, Marie. *Tou cestou jsem šel*, str. 23.

Závěrem je nutno dodat fakt, že pohled na místní chudé a povahou velice dobré, ale také velmi rázné obyvatele Jiráskovi přinesl jednu z nejpodstatnějších vlastností pro jeho spisovatelskou činnost – neustálou houževnatost a urputnost v překonávání životních překážek.³⁵

4 Stručný přehled charakteristických rysů vesnické realistické prózy

Jiráskovy *Povídky z hor* pojednávají o životě a lidech žijících na venkově, žánrově se tedy řadí k venkovské realistické próze. Proto zde stručně uvedu její charakteristické rysy, na jejichž základě a s jejichž pomocí v další kapitole představím, jak se vesnické prózy chopil Jirásek a jakým způsobem ji ve svých povídkách podal čtenářům.

V době, kdy Jirásek vstupoval na území venkovské prózy, na něm již působilo několik uznávaných autorů, z nichž eminentní autorkou byla jednoznačně Karolína

---

³⁵ Tamtéž, str. 22.

Světlá, ke které se Jirásek hlásil jako ke svému vzoru (viz. kapitola č. 1.6.2). Přehled dalších autorů vesnické prózy je uveden v kapitole č. 1.

Vesnická próza, žánr 2. poloviny 19. století, zdůrazňovala význam pečlivého studia venkovského lidu. Jeho autoři se zaměřovali na jeden určitý region, k němuž většinou měli velmi blízký vztah. Čtenáři se snažili podat literárním obrazem vše, co k danému kraji patří.

Jednoznačným charakteristickým rysem bylo popsání krajiny, prostředí a lidí v něm žijících. Už v polovině 19. století mizel patriarchální ráz českého venkovského života, což shledáváme už v díle Němcové a Hála, v 80. letech byla proměna životního prostředí a růst sociálních protikladů ještě výraznější. Spisovatelé zachycovali stav soudobé vesnice, zvláštnosti života jejích obyvatel a procesy, které v ní probíhaly za růstu průmyslu.

Ač bylo téma vesnického života zpočátku zpracováváno idealisticky (Němcová, Hálek), postupem času rostla snaha vidět i jeho nedostatky. Vesnické prostředí není pro vztahy mezi lidmi i k přírodě vždy ideální, jsou zde zneklidňující rozpory, nejedná se o protiklad „zkaženého města“. I přesto se však objevovala určitá idealizace lidí žijících na venkově, kterou nacházíme například u Raise nebo Holečka.

Díla autorů se začínala zaměřovat na mezilidské vztahy. Téma generačních rozporů, které shledáváme v ranějších dílech Vítězslava Hála, ustupovalo před tématy sociálními a majetkovými. Objevují se postavy s negativními vlastnostmi, které touží po majetku a životě v blahobytu. Jejich protikladem jsou čestní lidé, mající dobré srdce. Objevuje se téma nerovného postavení vesnické ženy, které ve svých románech důkladně zpracovala Karolina Světlá. Různé vztahové spory společně v konfrontaci s popisem atmosféry prostředí nabývaly na věrohodnosti a jistém kouzlu.

5 Povídky z hor

V této praktické části bakalářské práce se budu zabývat Jiráskovými povídkami z prostředí rodného Hronova. V kapitole - Povídky z hor – Obrázky z hor popíšu zařazení vesnických povídek mezi lidovou četbu, a to od jejich vydání v časopisech až do jejich druhého vydání v roce 1886. Vysvětlím, proč se každá povídka uváděla s podtitulem „obrázek z hor“. V dalších kapitolách se již budu věnovat samotným povídkám. Popíši zde způsob, jakým Alois Jirásek zachycoval prostředí povídek, jak přistupoval k charakteristice postav a k jejich konfliktům, a představím motivy, častěji se opakující.

5.1 Povídky z hor - Obrázky z hor

Jiráskovy povídky s tematikou venkova vznikaly téměř současně s tvorbou veršů, přičemž dobu vzniku většiny z nich datujeme do poloviny 70. let.

Právě v nich našel své první spisovatelské úspěchy. Povídky vycházely časopisecky postupně v letech 1872 až 1874, a to v beletristické příloze Českého jihu (1872), kde vyšla povídka *Cestou*, dále v *Obrazech života* (1872), *Světozoru* (1872 - 1874), *Lumíru* (1873 - 1874), v almanachu *Souzvuk* (1874). Jeho povídky se postupně stávaly zdařilejšími a energičtějšími a nabídky na uveřejnění četnějšími.³⁶

Dopsal jsem povídačku Poklad a začínám Záliš,“ chlubil se v dopise, který v srpnu roku 1873 psal z prázdnin svému příteli Bohdanu Jelínkovi. S velkou radostí připojil, že nakladatel Otto přijal jeho povídku do *Laciné knihovny*.³⁷

Pro začínajícího povídkáře bylo nejlepší, když se chytil nedávno založených a známými autory opomíjených knižnic, které byly určeny lidovému čtenáři. Pro Jiráska to byl právě Jan Otto, který zrovna začínal svou nakladatelskou dráhu a vyhledával nová jména. V Ottově *Laciné knihovně národní* vyšla v roce 1874 jeho knižní prvotina *V sousedství* – vesnická povídka, poněkud rozvinutější a vypravovaná s větší epickou šíří než povídky ostatní.³⁸

Zaslouženého uznání se vesnickým povídkám dostalo koncem roku 1876, a to když mu Theodor Mourek nabídl vydat je jako knihu. Jirásek tedy vybral polovinu ze svých již časopisecky uveřejněných drobných próz, které měl volné k použití a jež mohl zařadit, a pojmenoval je jako *Povídky z hor*.³⁹

*p. Mourkovi dne 4. list. zaslal jsem Ančár, Záliš, Dvorský, Prutovský, Pro statek otcův, Na přípřeži. Podmínky: 10 zl. za arch, na příští vydání přísluší p. Mourkovi přední právo, má určit čas, do kterého knížka vyjde.*⁴⁰

První vydání vyšlo v konečné fázi v roce 1878. Theodor Mourek do nich po pečlivém uvážení vybral povídky: *Prutovský, Dvorský, Ančár, Záliš, Pro statek otcův* a *Divous*.

---

³⁶ BORECKÝ, Jaromír. *Alois Jirásek*, str. 26.

³⁷ JANÁČKOVÁ, Jaroslava. *Alois Jirásek: Odkazy pokrokových osobností naší minulosti*, str. 33.

³⁸ Tamtéž, str. 36.

³⁹ JANÁČKOVÁ, Jaroslava. *Alois Jirásek: Odkazy pokrokových osobností naší minulosti*, str. 65.

⁴⁰ Tamtéž, str. 66.

Jirásek však nebyl se svými *Povídkami z hor* spokojený, což se ukázalo v jejich druhém vydání z roku 1886. V něm vypustil povídky *Pro statek otcův* a *Dvorského*, kde se mu nelíbila jejich forma. Rané povídky *Cestou* (Český jih, 1872), *Na samotě* (Obrazy života III., 1872), *Zlaté srdce* (Český jih I., 1873), *Po letech* (Lumír I., 1873) a *V nouzi* (Lumír I., 1873) nepojal ani do prvního, ani do druhého vydání. Ty vyšly pouze časopisecky.

Důvodem jejich nezařazení by mohl být fakt, že některých jejich motivů užil v pozdějších povídkách rozvinutěji a z nějakých použil jména postav.⁴¹

Do druhého vydání přidal povídky, které byly pojaty do Sebraných spisů - oddílu „Z hor“, věnovaného památce věrného přítele Bohdana Jelínka, ve druhém dílu „povídek a obrázků“ „Z různých dob.“ Jedná se o povídky *Prutovský*, *Na přípřeži* (1874), *Na formance* (Dörflovo Vánoční album, 1883) a *Divý rod* (Lumír, 1881).⁴²

Připojil i povídky *Bazil* (Obrazy života, 1873), *Hošice* (Velký slovanský kalendář, 1880), *Bataraška* (Květy, 1881) a *Na hranicích* (Lumír, 1881). Povídky *Bataraška* a *Na hranicích* spadají svým námětem i do povídek vojenských. Tyto čtyři povídky se však v Sebraných spisech nevyskytují.⁴³

Každá z povídek vycházela s podtitulem *Obrázek z hor*. Tento neutralizující název patřil k poetice realistických přívrženců, mezi něž, jak již bylo řečeno, patřil i sám Jirásek. Názvy jako obraz, obrázek, studie, historie, kronika, budily zdání dokumentárnosti.⁴⁴

V Jiráskově případě byl každý „obrázek“ příběhem, „dokumentem“ života hlavní postavy z venkovského prostředí, která vlivem daných okolností prožije v určitém úseku života osudový zvrát, jenž jí buď přinese štěstí, anebo ji naopak zcela zahubí.

5.2 Popis prostředí

Prostředí je důležitým faktorem prózy s venkovskou tematikou. Pomocí jeho barvitého popisu dochází k navození atmosféry míst, ve kterých se děj odehrává, a ve čtenáři podněcuje fantazii, doslova ho vtáhne do děje. I Jirásek popisu prostředí věnuje

---

⁴¹ BORECKÝ, Jaromír. *Alois Jirásek*, str. 29.

⁴² Tamtéž.

⁴³ Tamtéž, str. 32.

⁴⁴ JANÁČKOVÁ, Jaroslava. *Svět Jiráskova umění*, str. 81.

hodně prostoru. Na místa, o kterých píše, má ty nejkrásnější vzpomínky, které se snaží prostřednictvím příběhů předat i čtenáři.

5.2.1 Popis přírody a přírodních dějů

Dokonalý popis přírody hraje v Jiráskových povídkách významnou roli. Čtenáři jsou představovány obrazy krajiny v každém ročním období. Vedle navození atmosféry místa příběhu zde příroda a její děje v mnohých případech odrážejí duševní stavy postav a umocňují nastalé situace. Tento klíčový faktor si ukážeme na povídce *Na samotě* (1872), kde je krajina pouze pozadím pro příběh.

V ní sledujeme, jak za jasného, krásného dne přichází Vavřinec ke Světlým. Za podzimní studené noci, kdy *vál sténající vichr a odnášel list po listu se žloutnoucích stromů. Mraky valily se po nebi, jako černé vlny rozbouřeného moře*⁴⁵ nachází Vavřinec postřelenou Lidku na svém prahu.

Autor v mnoha případech pracuje s kontrastem – Vavřinec se vrací domů z vězení a rostou v něm napětí a obavy, zatímco les, kterým kráčí, je poklidný, až idylický.

*Kol se rozproudilo zlaté světlo zapadajícího slunce, ptactvo pělo mu poslední píseň na rozloučenou. Ticho panovalo kolem. Větve mladých boučků a bříz kolébaly se lehýnce v chladivém větru, dotýkajíce se, jako ve vroucím celování. Vavřincovi v tom poklidu lesa bylo ouzko. Jemu se zdálo, že čím více se své chaloupce blíží, že tím větší tíže na jeho prsa padá.*⁴⁶

Oproti tomu v povídce *Po letech* (1873) krajina a počasí děj přímo podmiňují (viz. kap. č. 6.1.2.4.) – postava zde umírá na následky kruté zimy.

Dokonalé vypodobnění prostředí a jeho atmosféry souvisí zřejmě s Jiráskovým výtvarným talentem...

5.2.1.1 Navození smyslových dojmů

Jirásek se prostřednictvím líčení krajinné atmosféry snaží u čtenáře vyvolat smyslové vjemy, díky kterým má čtenář dojem, jako by byl spoluúčastníkem děje.

---

⁴⁵ JIRÁSEK, Alois. *Na samotě*, str. 101.

⁴⁶ JIRÁSEK, Alois. *Na samotě*, str. 87.

*Potok v černém stínu olší šuměl již večerní. Na západě skvěl se ještě zlatý pruh po zapadlém slunci a prokmitoval lupením olší jako svatojanské mušky.*⁴⁷

*Jarní voda ženouc se prudčeji než jindy, šuměla mu jako v ukolébavku a bezlisté křoví zastiňovala mu tvář.*⁴⁸

*Zašuměly dlouhé, hebké vlasy staříčké břízy a povzdech jejich vyvolal tam tu hvězdičku. Proskočila nad černým lesem, tak jako by se z modré hlubiny nebes vynořila. Mocný je hlas ševelící břízy, mocný jest lesk hvězdy – probudily to, co dávno zašlo, vzbudily tichou upomínku na časy minulé.*⁴⁹

5.2.2 Popis obydlí

Jirásek podrobně popisuje obydlí, která bývají často odrazem sociální situace postav, ale mnohdy i předmětem sporů, a to zvláště v případě vlastnictví krásného statku, jak je tomu v povídce *Dvorský* (1872).

*Stará to výstavnost, ten Dvorského statek. Základy a spodní zdě jsou z červeného kamene, vše ostatní ze dřeva. Střecha kryta je došky, jejichž schody čas urovnal; déšť setřel jejich žlutou barvu, a zelený mech jako sametový koberec se po nich rozložil. K ozdobě jako třepení vyrůstají u žlabu květinčky a bejlí.*⁵⁰

U Záleských říkali „na zámečku“. Skoro byl statek jejich hoden toho pyšného „mína“. V celé vsi nebylo takového. Dům dlouhý, zděný, naproti přes dvůr menší pro výminkáře; mezi oběma klenutá brána, před níž dvě mohutné lípy šuměly. Vzadu pojila stavení veliká cihlami krytá stodola s přistavěnou kolní.

*Čelo žlutě natřené budovy, polovypuklými, plochými sloupy zdobené, hledělo pyšně na dům a jeho skrovné chaloupky.*⁵¹

5.3 Postavy a jejich charakteristika

Jirásek svůj rodný kraj, včetně jeho obyvatel, s nimiž měl mnoho osobních zkušeností, dokonale znal. Byli to prostí vesničtí lidé, kteří dennodenně pracovali, aby mohli sobě a své rodině zajistit základní lidské potřeby. Většina žila na hranici chudoby.

---

⁴⁷ JIRÁSEK, Alois. *Zlaté srdce*, str. 7.

⁴⁸ JIRÁSEK, Alois. *Prutovský*, str. 116.

⁴⁹ JIRÁSEK, Alois. *Dvorský*, str. 35.

⁵⁰ JIRÁSEK, Alois. *Dvorský*, str. 29.

⁵¹ JIRÁSEK, Alois. *Pro statek otcův*, str. 7.

Dokonalý obraz nám podává povídka *V nouzi* (1873), kterou analyzuji v kapitole 6.1.1.

Tradičním způsobem obživy bylo tkalcovství, které později představím v kapitole č. 5.3.1. jako často se objevujícím povídkovým motiv.

K popisu postav Jirásek přistupuje prostřednictvím vnitřní charakteristiky. Ta vystihuje povahové rysy, které následně utvrzuje činy osob a jejich jednáním.

Vnější charakteristika se objevuje jen velmi zřídka. Avšak v některých případech je jí napovězen příběh, což sledujeme například ve stručném popisu umírající ženy v povídce *V nouzi* (viz kap. č. 6.1.1.3.).

Popis oblečení postav je v povídkách zcela minimalizován.

Jak autor přistupoval k vykreslení postavy pomocí vnější i vnitřní charakteristiky, představím na postavě Antonína Dvorského z povídky *Dvorský*.

Přímou charakteristikou pohostinné a ke všem obyvatelům vstřícné povahy Dvorského se dozvídáme, že je to člověk hodný, s dobrým srdcem.

*Dvorský je nadmíru pohostinný. Cizince vyčastuje jak může a rád s ním pohovoří a vyptává se, co nového ve světě. Rozumuje s ním a „dle případnosti“ mohl by ten a ten potentát tak učinit, a to by mohlo zase tak být.*⁵²

Svou povahu následně dokazuje činem:

*...bůhví, z kterých končin ten bledý utrápený hoch byl, jemuž ze znamení tolik porozuměl, že prosí o nocleh. Ochotně ho vzal s sebou, a nasytiv ho, vykázal mu místo v stodole na slámě a přidal mu ještě houni.*⁵³

Vnější charakteristika se omezuje na Dvorského vzhled v jeho stáří:

*Jakým v mládí byl, nevím. Ale když mu již vlasy prokvétaly, byla jeho tvář dosud čerstvá i zardělá, a pod hustým obočím zářily hnědé, jasné oči, jako voda potoku. Arci čas tu a tam vryl mnohou vrásku, ale proto přece byste mu šedesát let nehádali.*⁵⁴

---

⁵² JIRÁSEK, Alois. *Dvorský*, str. 32.

⁵³ JIRÁSEK, Alois. *Dvorský*, str. 33.

⁵⁴ Tamtéž, str. 29.

5.4 Konflikty a životní příběhy ústředních postav

Jirásek zobrazoval život venkovských obyvatel s radostmi i svízeli, ke kterým kromě nevyzpytatelného počasí, bídy a lopotné práce patřilo i realistické zobrazení vztahových sporů.

Jirásek byl zcela zaujat vášnivostí lidské povahy a jejím emotivním jednáním, což je zřetelné už v jeho nejranějších povídkách.

Příběhy a konflikty ústředních postav a jejich zobrazení v povídkách jsem zařadila do tří skupin, které paralelně souvisí s dobou jejich vzniku:

1. Rané tklivé povídky
2. Spor s rozervaností
3. Hronovsko – život na národnostním pomezí

Všechny tyto skupiny zde podrobně představím.

5.4.1 „Pláč nad hroby“ aneb tklivé rané povídky vesnické

Společným jmenovatelem Jiráskových raných povídek je jejich dojmavé pojetí. Svou stavbou se blíží povídkám sentimentálním, jejichž vznik byl zčásti ovlivněn německou povídkou. Tyto rané příběhy jsou soustředěné k vášnivému střetu mezi chudým a bohatým. A jak už nadpis kapitoly napovídá, ať už po tomto konfliktu zemře chudý, bohatý anebo oba, vždy tu zůstává někdo, kdo jejich smrt nad hrobem oplakává a kdo se pro ně velmi trápí.

Příkladem je příběh tragické lásky mezi Vojtěchem a Mařenkou v povídce *Zlaté srdce* (1873), o které se podrobně rozepisují v kapitole 6.1.3.

Stavbou povídky Jirásek zaměřuje pozornost čtenáře na hrdinské činy Vojtěcha - hlavní postavy. Ten se v postavení chudého vzpouzí mocnému a bohatému, kterého představuje sedlák a sok v lásce, povrchní Václav. Vojtěchovým nepřítelem je i stát se svou vojenskou povinností. Zámožnému Václavovi, který ublížil Mařeně, se postavil malý, slabý Vojtěch a porval se s ním. Na Vánoce utekl z vojny, ze které bohatí sedláci své syny vypláceli. Jeho vzpoura byla brána jako gesto odsouzené k porážce – nemocný Vojtěch na konci příběhu zemřel.

Čtenář už od začátku soucítí s postavou, k níž jsou stávající okolnosti nespravedlivé – děvče, které miluje, dává lásku jinému. A Vojtěch, ač je churavý a malý, je odveden na vojnu. Sympatizujeme s ním a obdivujeme ho při jeho revoltách.

Čtenář má svého hrdinu v oblibě už od začátku. Mařenka, která si Vojtěchovu věrnost a čistou oddanost uvědomila až po jeho smrti.

„Vojtíšku, Vojtíšku!“ štkala Mařena klečíc u nohou mrtvolý – „proč jsem neměla takovou lásku jako ty ke mně – ty d o b r é, z l a t é s r d c e!“⁵⁵

O tklivém pojetí raných Jirákových příběhů vypovídá i např. povídka *Po letech* a *V nouzi*.

Hrdinou povídky *Po letech* je chudý starý voják Tondík, který se po několika letech setkává v hospodě se svým sokem z mládí – bohatým sedlákem Josefem Olšákem. Ten mu kdysi odloudil jeho milou. Otec ho vyplatil z vojny, zatímco Tondík si pobyl na vojně šestnáct dlouhých let. Střet obou nepřátel a Tondíkovo neustálé provokování a připomínání nespravedlivé minulosti v Josefovi vyvolalo velkou vlnu nenávisti, která vyvrcholila ve vášnivou pranci, při níž oba utrpěli velká zranění. Chudý Tondík, který neměl střechu nad hlavou, umrzl, jeho sok na následky zranění také zemřel.

V této povídce zhynul jak chudý, tak i bohatý. Chudý Tondík se pod vlivem alkoholu tvrdě postavil bohatému a mocnému čelem, což mu přineslo smrt. Zoufalé gesto vzepření se společenské křivdě došlo svého naplnění.

Antonín neměl nikoho, kdo by nad jeho hrobem plakal, Josefova smrt přinesla smutek jeho ženě i bratru.

Zazpívali nad hrobem sedlákovým, vyzváněli; bez hluku vložili starého vojáka do hrobu u obruby.

Olšáková hořce plakala. A kdyby slze její mohly padat, jako padá sníh, nejeden kousek by zaletěl k chudičké rakvi. A když tam chodila v létě, kdyby v svatojánské mušky mohly se proměnit, nejedna by poletovala tam nad nízkým, opuštěným hrobem; neboť ona klekala jen u toho hrobu s nádherným pomníkem.⁵⁶

---

⁵⁵ JIRÁSEK, Alois. *Zlaté srdce*. Český jih I., 1873.

⁵⁶ JIRÁSEK, Alois. *Po letech*. Lumír I., 1873.

Tondíkova zoufalá touha po vydobytí si ztraceného práva působí na čtenáře tklivě a vede ho k tomu, aby opět, jako tomu bylo v povídce *Zlaté srdce*, soucítil s chudým a obětovaným až do konce příběhu.

5.4.2 Antirozervanci a stateční vášnivci

Jirásek ve svých povídkách hledal způsob, jak člověk, několikrát zraněný a citově trpící, dojde vyrovnanosti a satisfakce. Hlavní motiv, motiv rozervanectví, nacházíme zajisté i v jeho raných povídkách, což vidíme v konfliktech chudých s bohatými v předchozí kapitole. Avšak v příbězích, které již zahrnul do prvního i druhého vydání *Povídek z hor*, se rozervanectví, které je důsledkem sociálního konfliktu, zobrazuje dvěma odlišnými způsoby. Jejich hrdiny lze rozdělit do dvou skupin:

1. Antirozervanci
2. Stateční vášnivci

V případě „antirozervanců“ se jedná o hrdiny, kteří smýšlejí a jednají pozitivně, nebo se o to alespoň snaží. Ti se osudovému žalu, jenž je postihne, neoddají, ale vzdorují mu tak, že pomáhají a všemožně podporují své nejbližší, aby je ochránili před podobnými strastmi, které by si s sebou nesli až do konce života.

Typickým „antirozervancem“ je postava Dvorského v povídce *Dvorský*.

Dvorský se musel oženit s bohatou dívkou, která mohla zadlužený rodinný statek zachránit. Musel se však vzdát Johanky, své vyvolené.

Johanka ze žalu nad ztrátou milovaného muže po čase zemřela na souchotiny. Dvorský, který její smrtí velmi trpěl, se však svému žalu nepoddal. Bolesti vzdoroval konáním dobročinných skutků, kterými chránil nejen své blízké, ale i cizí před podobným neštěstím, které postihlo právě jej. Ujal se nemocných, hladových a chudých lidí, kteří potřebovali střechu nad hlavou. Do domu přijal děti svého bratra a zasloužil se o jejich štěstí: vykoupil hochu z vojny a sjednal sňatek s rodiči vyvolené. Ač věděl, že se tak svého hoře nezbaví, přinášením štěstí a radosti jiným ho tak alespoň zmírnil.

Ani radost ale neutlumila smutek po Johance:

Mysl jeho stanula u nízkého hrobu, nad nímž se černý kříž vypínal. Na bílé tabulce napsáno prostým, neúhledným písmem: „Johanka Kordova“. Časy minulé! Doba mládí! Dvorský zhluboka vzdychl.⁵⁷

Když zemřel, truchlila po něm celá ves. Příběh končí slovy:

Starý Dvorský loučil se se statkem a šel za svou Johankou.⁵⁸

Jaroslava Janáčkova se o příběhu Dvorského vyjadřuje takto:

Takto v rané povídce Alois Jirásek objevil způsob, jak moment citové ztráty, postavou tajený, vbudovat do jednání příkladného hrdiny, jeho povahopis tím obohatit a případ učinit lidsky jímavým a povzbudivým.⁵⁹

Druhou skupinu, tedy „statečné vášnivce“, představují dobrosrdečné postavy prudkého temperamentu, které se svou vlastní vinou, špatným krokem, jež učinili, velmi souží a citově strádají. Po čase však nadejde chvíle, v níž se projeví zdatně, statečně, což umožní smazat jejich neblahou minulost a citovou ztrátu tak opět vykompenzovat. Statečný čin je zde představován záchranou vlastního dítěte či blízkého člověka, ke kterému hrdina citově přimkl a jehož štěstí je pro něj velmi důležité.

Postavy těchto povídek jsou psychologicky mnohem bohatší, než byli vzdorovití jedinci chápající se zoufalého gesta v povídkách tklivých. Jirásek zde střídáním rejstříků čtenáři nabízí obdiv k odvážným hrdinům.⁶⁰

Takovouto fabuli nacházíme v povídce *Prutovský* (1873).

Hlavní postavou tohoto příběhu je muž, který svedl ženu a později i s dítětem ji ponechal jejímu osudu. Kvůli požitekům rozprodal majetek, který mu byl přenechán. Téměř na pokraji mravního úpadku však zachránil své dítě před velkou vodou, a tím získal zpátky nejen rodinu, ale i střechu nad hlavou.

„Odpusť, Baruško!“ zvolal a seskočil nazpět se stupně.

Ucítil však, jak jeho ruku zachytila křečovitě ruka jiná, jak ho táhne vzhůru nadlidskou silou. „Petře, proboha, co to děláš? Vždyť se utopíš!“ volala nad ním Baruška.

---

⁵⁷ JIRÁSEK, Alois. *Dvorský*, str. 47-48.

⁵⁸ Tamtéž, str. 48.

⁵⁹ JANÁČKOVÁ, Jaroslava. *Alois Jirásek: Odkazy pokrokových osobností naší minulosti*, str. 80.

⁶⁰ JANÁČKOVÁ, Jaroslava. *Alois Jirásek: Odkazy pokrokových osobností naší minulosti*, str. 79.

„Co dělat?“ odpověděl Prutovský temně zůstávaje ve vodě. „Pro mne už štěstí nekvete!“

„Petře, zůstaň!“

„Ty mně odpouštíš?!“ V babiččině náručí děvčátko zaplakalo. „Slyšíš, dítě nás volá!“ Vystoupil na schůdky.⁶¹

Statečný čin odrazil Prutovského z nejhlubšího dna a vrátil mu vše, co doposavad pozbyl...

V povídce *Záliš* (1874) je hlavním hrdinou Antonín Záliš, ke kterému byl život nemilosrdný.

Záliš se stal tulákem. Po dlouhých letech strávených v bídě, samotě a beznaději se seznámil se sirotkem Kristýnkou, která se k němu připojila a brala ho jako svého otce. Záliš se do ní po několika letech společného života zamiloval. Žárlil a nenáviděl Václava, k němuž chovala Krista velké sympatie. Shodou náhod byl Václav schovancem jeho bratra, který ho před lety vyhnal z chalupy.

Záliš vykázal Václava ze statku, který po bratrovi podědil, a tím svou jedinou blízkou duši, Kristýnku, ztratil. Alkohol mu byl přednější než starost o živnost a lidé jím začali pohrdat.

„Jak jsme povídali: jak nabyt, tak pozbyl.“

„Škoda té živnosti!“ říkával Václav, když kolem úvozovou cestou jel.⁶²

Na samém dně se však zachoval statečně – těsně před smrtí přenechal celou živnost dvěma milujícím se lidem a popřál jim šťastnou budoucnost. Tímto gestem se od své neblahé minulosti očistil a v srdci tak našel opět mír.

Povídka *Divous* (1877) je svou fabulí poněkud odlišnější než předchozí povídky *Záliš* a *Prutovský*. Zatímco tam zoufalý jedinec vykoná statečný čin v podobě záchrany

---

⁶¹ JIRÁSEK, Alois. *Prutovský*, str. 120.

⁶² JIRÁSEK, Alois. *Záliš*, str. 169.

blízkého člověka, v *Divousovi* hrdinka rozhodným gestem zachrání sebe samu, aby se osvobodila od pověr.

Hlavní hrdince Toničke bylo místními lidmi přezdíváno „divous“. Z rozhovoru cizince a místního obyvatele se čtenář dozvídá, co ostatní vedlo k takovému škodolibému pojmenování tak milé a pěkné dívky.

„...Jak to bývá – matka po porodu zemdlí a usne. Zle, není-li někdo u ní a nemá-li nektěňátko svatý obrázek na hrdle nebo křížek: od lesa přišourá se divá žena, jako stín mihne se oknem, a děcko je v její moci.“⁶³

O Toničku pečoval strýc se svou sestřenicí. Miloval ji Jeník, budoucí majitel statku.

Tonička byla z řečí rok od roku nešťastnější. Proto se o zázračné svatojánské noci vydala do lesa, aby buď vyvrátila, anebo potvrdila zvěsti, že se ve svých 19 letech vrátí do lesa ke své matce, divé ženě. Zvěsti však nenašly naplnění a všichni následně s pomluvami přestali.

A ona byla konečně šťastná, o to víc, že si pár dní nato měla vzít svého milovaného Jeníka.

Divous je z jistého hlediska povídkou výjimečnou. Zcela prvně se v ní objevuje Jiráskův humor, který byl u čtenářů v pozdějších velkých pracích tak oblíbený.

Humorný je zde vzhled i jednání statkáře Podholy, Jeníkova poručníka:

Blíž a blíže batolil se zaprášenou cestou starý Podhola. Kazajku hodil si přes rameno, takže bylo vidět velikou jeho až na stehna sahající květovanou vestu. Kulatý jeho obličej rděl se a leskl, malé, hnědé oči bylo sotva vidět. Se značného břicha mu sjel široký opasek, na němž pavím brkem bylo vyšito jméno Podholovo. Byl malé, tlusté postavy. Na nohou měl koženky po kolena sahající, přes modré punčochy nízké střevíce.⁶⁴

Láskou hořící k vdově Rosůlkové nechal si od potulného cizince za peníze poradit, jak lze z vršků stromů uvařit lektvar, který jí přičaruje lásku k němu.

O svatojánské noci:

Podhola rozepjal vestu a sňal čepici. „Devatero vršků,“ hovořil sám s sebou. „Zavařím je, pak přijdeš sama, Markytko. Sama, haha! Bříza, jedle, verpán – Ne, tak ne! Jak to

---

⁶³ JIRÁSEK, Alois. *Divous*, str. 52.

⁶⁴ JIRÁSEK, Alois. *Divous*, str. 53-54.

*ten vandrovní povídal? Bříza, jedle, verpán – jaképak ještě? Čert aby ty stromy všechny – jedle – ahá – borovice –*⁶⁵

5.4.3 Hronovsko – život na národnostním pomezí

V mladší vrstvě *Povídek z hor* (rok vydání 1886) se Hronov a jeho okolí představuje jako kraj, v němž se místní obyvatelé setkávají s problémy, které přináší život na česko-německém národnostním rozhraní v určitém *společensko-historickém momentu*.⁶⁶

Příběhy postav jsou zde zřetelně politicky aktualizované a postavy výrazněji psychologizované.

V souvislosti s problematikou života na pomezí s Pruskem nabývá v těchto povídkách většího významu i kresba specifických podmínek kraje na hranicích.

Zdejší venkovani musí již od dětství rozlišovat, kde je jejich domov.

Ukázkovým příběhem je povídka *Na hranicích* (1881).

Ta nám představuje tragédii zamilovaného páru, který je rozdělen národnostním pomezí. Dívka z české samoty, ležící těsně u hranic s Pruskem, se zamilovala do chlapce ze Stroužného, pruské vsi, která se nacházela nedaleko. Plánovali svatbu a společný život. Vypukla však prusko-francouzská válka a je rozdělena nevyhnutelná povinnost mužů ke státu v podobě vojenské služby – chlapec byl předvolán k pluku. Anna Jeníkovi slíbila, že mu navždy zůstane věrná. Příběh končí tragicky – Jeník při kruté bitvě u Sedanu umírá na následky těžkého zranění.

Dole v kostele strouženském visí tabule, na níž napsána jsou na památku jména těch jonáků a mužů strouženských, kteří padli za války francouzsko-německé.

Na žádné nebude vřeleji pamatováno, jako na jméno Jana Jeníka.

*Zůstalat' po něm nevěsta, kteráž nezapomene, co mu slíbila, než se rozloučili.*⁶⁷

Další vzorovou povídkou této vrstvy je *Bataraška* (1881).

---

⁶⁵ Tamtéž, str. 71.

⁶⁶ JANÁČKOVÁ, Jaroslava. Alois Jirásek: *Odkazy pokrokových osobností naší minulosti*, str. 80.

⁶⁷ JIRÁSEK, Alois. *Na hranicích*, str. 241.

Hlavní postavou je chudý sirotek Vída Lelek⁶⁸, obecní pasák dobytka. Ve vesnické hierarchii patřil až někam „dospod“ – cenila se především fyzická síla, majetek, původ...

Autor povídky se stylizuje do jeho nejlepšího přítele, malého chlapce z rychty, ve které Vída sloužil. Velice rádi chodívali ke studánce Batarasce, k níž se váže starý příběh o nešťastné lásce Anny a Jana, kterou zmařil neústupný otec, jenž nebyl schopný přijmout chlapce bez majetku.

Toto věrné přátelství částečně ukončil odchod chlapce za hory, na „handl“ do Němec. Ačkoliv ho jednou Vída navštívil, vidiny společně prožitých Vánoc se nedočkali. Obětavý Vída se ve snaze pomoci tkalcovské rodině při cestě do městečka nachladil a následkem toho zemřel.

Celá povídka je vypravěčovou vzpomínkou na minulá léta. Studánka Bataraska je svědkem dvou životních příběhů – lásky Anny a Jana a později pevného přátelství Vídy a malého chlapce – a hlavně obrazu těžkých let válečných.

*Jen jednou za paměti vrstevníků ozýval se tu jiného času hlahol a ryk, a lidé pili a brali ze studánky, div že ji do dna nevyvážili. Tenkrát zvučel všechen úval hlomozem zbraně a zpěvem kozáků, jichž zapadlo do dědiny jako mlhy, takže ani místa neměli.*⁶⁹

Popis krajiny v Batarasce připomíná minulé děje – vpády nepřátel přes hraniční hory. Bataraska byla pojmenována ruskými kozáky, kteří sem přišli za napoleonských válek.

*Rusové si odpočinuli, odtáhli, a v úvale bylo zase ticho, ale studánce zůstala památka – jméno Bataraska.*⁷⁰

Podle Jaroslavy Janáčkové zde vzpomínka na Rusy vzdává nepřímý hold Turgeněvovi a těm polohám v ruské literatuře, které akcentovaly v snivém člověku bolavou duši.⁷¹

---

⁶⁸ „Lelek“ = lelkování; jméno vzniklé z Vídova neustálého potloukání se ze statku na statek, halekání na stráních.

⁶⁹ JIRÁSEK, Alois. *Bataraska*, str. 91.

⁷⁰ Tamtéž, str. 91.

⁷¹ JANÁČKOVÁ, Jaroslava. *Alois Jirásek: Odkazy pokrokových osobností naší minulosti*, str. 82.

5.5 Motivy povídek

V této kapitole představím motivy, které se v povídkách nejčastěji objevují v souvislosti s těžkým životem lidí žijících na vesnici.

5.5.1 Tradiční zdroje obživy

Tradičním zdrojem obživy vesnických obyvatel bylo předení a tkalcovství.⁷² Tkalcovskou práci vykonávali především muži, ale jelikož se velká většina rodin nacházela na hranici bída, často se k ní uchýlovaly i ženy a jejich dospívající děti. Tkalci si tak mohli přijít k penězům díky obchodníkům, kteří jim dodávali materiál a kupovali od nich látky. S dílem museli mnohdy jezdit i chodit do městečka až několik kilometrů vzdáleného, a to v jakémkoli ročním období. Stejně tak na tom byli sedláci v případě prodeje svých zemědělských produktů.

Například v povídce *Na formance* (1883) vidíme, jakou lopotnou cestu v mrazech museli lidé vytrpět, aby splnili své závazky.

*Ráno raničko ještě za šera byl už na statku, dobře jsa na cestu připraven. Na hlavě měl dobrou beranici, na sobě ovčí kožich s růžemi a tulipány na zádech. Na dvoře stál už vůz přichystaný, se zbožím, kusy kartounovými, vysoko vyrovnanými, tak že pod bělavou plachtou vypadal jako malá chalupa.*⁷³

---

⁷² Jirásek měl ke tkalcovství blízko, jeho otec se vyučil tkalcem.

⁷³ JIRÁSEK, Alois. *Na formance*, str. 164-165.

Ve skladě, kam zboží zavezli, museli celý den čekat na bavlnu, než ji mohli naložit. Tím se valně omeškali a pak sněhem, který je chytil cestou. Přes noc ho napadlo hustě a pak se ještě chumelilo. Sníh lepil se na kola, jež silně vrzajíce volněji než jindy se otáčela. A bylo ještě hůře, když sníh umrzl. – Slunce zářilo, vzduch byl čistý, silnice jen se v paprscích svítila, ale Klíma již vesele nepráskal. Stáhnuv beranici na uši, strčil bič pod pažď, a tak s hlavou sklopenou kráčel vedle vozu, časem se zastavuje, aby nohu o nohu oklepal, neboť záblo.⁷⁴

Předení se věnovaly již podle středověkého vzorce převážně ženy. Tuto činnost vykonávaly mnohdy spíše pro potěšení než přímo pro obživu. V rámci tradic se přadleny často u příležitosti různých oslav či svátků scházely a u společného předení si povídaly.

Tento obraz nám podává povídka *V sousedství* (1874). V ní Tondík večer před Štědrým dnem hledá svou milou Justu. Najde ji v sousedově chaloupce, kde se společně s ostatními dívkami z vesnice věnuje předení.

Okna byla jasně osvětlena. Nahlédl – strnul. Tam mezi děvčaty předoucími uzřel Justu. Viděl, jak se směje, jak zpívá...⁷⁵

5.5.2 Bída a hlad

Bída a hlad jsou častými motivy v Jiráskových povídkách. Jak jsem již výše zmínila, tradičním zdrojem obživy bylo tkalcovství a v případě sedláků prodej různých hospodářských produktů. Obyčejným chalupářům však ani odměny za mizerně placenou, tvrdou práci častokrát nestačily na více než na kus chleba a sklenici vody. Zdroje obživy tak byly v mnoha rodinách minimální. Život v chudobě často umocňovalo i nemilosrdné drsné počasí a živelné pohromy.

Situaci všudypřítomné chudoby nejlépe vystihuje povídka *V nouzi*, která je podrobně rozepsána v kapitole 6.1.1. Tam je představen horský kraj v době největší bídy, která zasáhla i zámožné statkáře.

...zle bylo, tuze zle. Korec žita kupovali za sto zlatých a nemohli ho dostat. I když peníze měli, ničeho za ně nedostali. Ba, holečku, tenkrát se prali o placku z otrub a pak ani

---

⁷⁴ Tamtéž, str. 166.

⁷⁵ JIRÁSEK, Alois. *V sousedství*, str. 77.

těch nebylo. Lidé smetali prach ve mlýnicích a u moučnic a mysli, že mají bábovky z běle, když si z toho poplamenic napekli. -

Pak už nebylo ničeho a lidé trhali na polích jetelové hlávky, lebedu a jedli všechno. Ani kopřivy se neštilili. A to byla samá nezdravota. Lidé z toho onemocněli, opuchli a umírali. Hrobař nestačil hroby kopat, až po osmi lidech kladl do jámy.

Smutno bylo tenkrát u nás v horách! - ⁷⁶

Výjev z chudé malé světničky, kde žil mladý zamilovaný pár, nám podává povídka *Bazil*.

Světničko skromná, jak jsi krásná, jak útlá a milá! Vysoko jsi až pod střechou, chudé jsou stěny tvé a jediným oknem jen málo paprsky světla tebe navštěvují. A přec - ! Tys útlkem dvou lidí mladých v lásce k sobě lnoucích, tys chrámem jim a nebesy.⁷⁷

Pohlédl před sebe a viděl hrozící budoucnost jako studenou noc mlhavou a beze světla. Co dále? Skromné jmění docházelo, po zaměstnání nějakém byl se dosud nadarmo pídil. Na Irenu čeká větší bída, než kdyby s ním nebyla uprchla.⁷⁸

5.5.3 Pašeráctví

Mnoho vesničanů, avšak nejen těch chudých, se často uchýlovalo k tajnému pašování různého druhu zboží z Pruska i Rakouska. Když se totiž poštěstilo a žádané zboží bylo v Čechách prodáno, dalo se za ně dobře vydělat. Pašování však bylo zakázané a hraniční stráž, tzv. „auseráci“ a „mařenkáři“⁷⁹ za ně v případě chycení pašeráka udělovali vysoké pokuty.

Na pašeráctví vzpomíná starý Karásek v povídce *V sousedství*.

Oko jeho pozíralo k horám po hranicích se táhnoucím, nad něž vynikal táhlý Bor se zamlženým čelem. Snad vzpomínal na mladší léta, kdy v noci k těm horám mířival, aby skrytými v hustých lesích stezkami dostal se do Pruska, a odtud aby tajně zboží přenesl. Snad vzpomínal na mnohé dobrodružství, jež zažil, když skrýval se mařenkářům hranice hlídajícím?⁸⁰

---

⁷⁶ JIRÁSEK, Alois. *V nouzi*, 283.

⁷⁷ JIRÁSEK, Alois. *Bazil*, str. 112.

⁷⁸ Tamtéž, str. 113.

⁷⁹ Mařenkáři= starší vojáci, kteří po šestnáctileté službě sloužili pár let na hranicích a nocovali různě po vsích, přičemž v nich mnohdy zůstali a oženili se.

⁸⁰ JIRÁSEK, Alois. *V sousedství*, str. 28.

V povídce *Hošice* (1880) je tvrdá povaha a mrštné tělo Voršily důsledkem pašeráctví, kterému se věnovala celé mládí.

Nemožná jí odmlouvat, zvláště pohlédne-li na člověka tím přísným, šedivým okem. Bleda je, to pravda, a mnohá vráska vryla se již také do tváře, jejíž výraz někdy tak milý, nyní přísný jest.

Zdá se mnohem starší nežli jest, ač přímá, pevná její chůze o mladším věku svědčí. Že tak bystrou chůzi měla, to se jí ještě pamatovalo z mladých let. Přechodila ona té země! Nebyla sice nikde ve světě, ale tu pohorskou dědinu, její doly a stráně, lesy i úvaly, cesty i tajné stezky houštinou změřila bůh ví kolikráte, ve dne, v noci, v pravém poledni, o samé půlnoci, v každou hodinu noční, a vždy v nebezpečství, ve strachu před těmi zelenými kabáty, auseráky.

*Bylat' za svobodna pašeračkou.*⁸¹

Pašeráctví se mnohdy nevyplatilo, jak nám předkládá povídka *Pro statek otcův*.

Starý Kubina se synem se po několik let hojně oddávali pašeráctví, a ačkoliv se snažili pokaždé měnit směr své cesty, na ostražitě strážníky byli krátkí.

Kubina se synem se vraceli, vezouce hojně zboží. Náhle se Václav zastavil. Však jen na okamžik. Přikročil tiše a hbitě k otci, jež za kožich zatáhl.

„Ozbojte se – jsou tu. Tam za borovicí viděl jsem červeně podšitý límec – rychle!“ – A vyskočil na sáně.

*Strážníci vypadli ze svých úkrytů s křikem velikým. Kubina se domníval, že tato jízda se musí vydařit; vypočítal a předložil si vše – teď viděl, že je obklíčen, vzpomněl na své drahé zboží na saních. To mu zmátlo hlavu...*⁸²

5.5.4 Vojáci a vysloužilci

Vojáci a vysloužilci jsou dalším častým motivem Jiráskových povídek. Vojenská služba znamenala předěl v životě mladých mužů. Odcházeli z domova na dlouhé roky, často navždy, někteří se vraceli jako vysloužilci, vojenským životem zoceleni, nebo zlomeni.

---

⁸¹ JIRÁSEK, Alois. *Hošice*, str. 29-30.

⁸² JIRÁSEK, Alois. *Pro statek otcův*, str. 36.

Odvod i loučení se svobodou bývalo slavností, v níž se mísil zármutek s veselím.

Obraz tohoto loučení se se svobodou i rodnou vesnicí nacházíme v povídce *Zlaté srdce*.

...tancují o překot, pláčou, zpívají i výskají. Naposled se veselí ve své domovině – naposled. Zítří – zítří!

Ted' se staví švarný hoch s čapkou dělostřeleckou před muzikanty, objímaje svého kamaráda a pravicí mávaje hlasem rozechvěným zpívá:

Lito, lito, můj tatíčku,

lito, lito je mi vás!

Za to vaše věrné vychování,

a já musím pryč od vás.⁸³

Dlouho, dlouho ještě zněla hudba a dlouho ještě hoši výskali a se veselili.⁸⁴

Postavy vysloužilých vojáků patřily k obrazu vesnice v 19. století a objevily se v mnohých Jiráskových povídkách.

Např. v povídce *Po letech* (viz. kap. č. 6.1.2.) je hlavní postavou starý vysloužilec, který si i po 16 letech strávených na vojně stále nese ošklivé obrazy bitev včetně sklonu k popíjení alkoholu, kterým ve službě kompenzoval ztrátu všeho, co miloval.

„Kosinko, ještě sklenku!“ ozval se drsný hlas za kamny. Seděl tam kdosi v starém vojenském plášti, s čapkou na ucho naraženou.⁸⁵

„Jedna – dvě, jedna, dvě! Ano – tak jsem bubnoval, když jsme byli v ohni. Jedna - dvě!“ mluvil drsně Tondík.⁸⁶

Motiv vysloužilce se objevuje také v povídce *Divous: Kudrna byl starý mládenec*. *Vyslouživ dvacet let na vojně, převzal po rodičích už umrlých chalupu a něco pole.⁸⁷*

5.5.5 Vesnické zvyky a svátky

V této kapitole představím několik tradičních zvyků a svátků, jejichž prostřednictvím Jirásek čtenáři doplňoval a dotvářel obraz života vesničanů v 19. století.

⁸³ JIRÁSEK, Alois. *Zlaté srdce*, str. 11.

⁸⁴ Tamtéž, str. 12.

⁸⁵ JIRÁSEK, Alois. *Po letech*, str. 30.

⁸⁶ Tamtéž, str. 30.

⁸⁷ JIRÁSEK, Alois. *Divous*, str. 56.

5.5.5.1 Vánoce

Alois Jirásek ve svých povídkách dokonale vykresluje atmosféru Vánoc a Štědrého večera. Tyto svátky totiž velmi miloval a jako malý se na ně každý rok velmi těšil. A mamince také pokaždé náležitě pomáhal s přípravou na velký Štědrý den. Své vzpomínky a pocity na tyto toužebně očekávané dny přenesl prostřednictvím slova i do svých vesnických povídek.

V povídce *Zlaté srdce* nám představuje rodinu truchlící na Štědrý den u svátečního stolu po svém synovi, který byl odveden na vojnu:

U Kaněřů ale bylo ticho a smutno. Mlčky kladla Mařena na stůl ubrousek, který jen o velkých svátcích prostírala.

*Stará Kaněrka otáčela se u plotny připravujíc večeři a muž její seděl na stoličce u stavu, za nímž před chvilkou ještě pilně hlučil, s hlavou sklopenou. Pivní polévka se kouřila již na stole a zvala k večeři. Kaněra požehnal se svatým křížem a vážně jal se modlití hlasem. Tiše opakovaly ženské modlitbu.*⁸⁸

Spisovatel nám podává obraz vesnické mládeže v noci před Štědrým dnem:

*Noc před Štědrým dnem bývá v horách hlučná. Sejdou se děvčata v určitém statku nebo v chalupě ku prástvě. Jsou-li zámožnější, upekou buchty, koláče i maso, uvaří kávu. Za nimi přijdou hoši. Když byli popřadli, napovídali a pozpívali, sednou k jídlu. Hoši pak vytasí se láhvemi dobré kořalky, někdy také vína. Veselí se vespolek, zpívají a šprýmují.*⁸⁹

Motiv Vánoc se objevuje i ve snu spící Kristýnky v povídce *Záliš*:

*Zdalo se jí, že vidí Betlem z hlavního oltáře, pastýře a ovečky, město a nad ním anděly. A ona klečela s Václavem u jeslí a podávala s ním Jezulátku krásná panenská jablka.*⁹⁰

5.5.5.2 Lítování

Velikonoční zvyk, tzv. „lítování“, (vysvětlení v kap. č. 7) se objevuje např. v povídce *Prutovský*.

---

⁸⁸ JIRÁSEK, Alois. *Zlaté srdce*, str. 15.

⁸⁹ JIRÁSEK, Alois. *V sousedství*, str. 73.

⁹⁰ JIRÁSEK, Alois. *Záliš*, str. 145.

V ní dcera Prutovského společně s kamarádkou obchází s lítem zákazníky místní hospody a žádá od nich nějaký drobný dar.

Za Prutovským ozval se zpěv dvou dětských příjemných hlásků:

„Ratolest vám nesu

ze zelených lesů,

kde jsem ji hledala,

kudličkou řezala,

a to na znamení

z Getseman zahrady,

že se Kristus potil

pro naše spasení.“

U dveří stála dvě děvčátka točící „litem“, vrškem to mladého jedlového stromku, ovinutým fábory pestrých barev.⁹¹

Zpěv dozněl. Děvčátka čekala na dárek, pro které jim doma na levou ruku navlíkli uzlík.⁹²

5.5.5.3 Poutě

Poutě bývaly nedílnou součástí života na vesnici. Velká většina vesničanů se jich vždy pravidelně účastnila, jejich prostřednictvím spojila příjemné s užitečným.

V Jiráskově povídce *Hošice* se hrdinka Verunka účastní i doposud dodržované májové pouti do Vambeřic. Cesta z rodné vsi až do Vambeřic včetně poutní atmosféry je v povídce popsána detailně a nechybí ani popis Verunčinych příprav na dlouhé putování.

Matka již vařila snídání, pak vázala do bílé plachetky bochník chleba a hrnčiček čerstvého, krásně žlutého másla a bělostného šťavnatého tvarohu.

Verunka byla připravena. Světlý šátek pod bradičkou lehoučko uvázaný zakrýval do pola tmavé dívčiny vlasy. Nedlouhá suknice, nízké střevíce přes dlouhé punčochy,

---

⁹¹ JIRÁSEK, Alois. *Prutovský*, str. 114.

⁹² Tamtéž.

*plachetka na levé ruce, tak vystrojená, majíc malý uzlík přes bedra uvázaný, čekala tu Verunka, až matka Kateřině uzel se zásobou přiváže. Matka vyprovodila poutnice přede dvůr, znova jim ukládá, co mají za ni se pomodliti a obětovati – teď zašly za stromy a jdou po vsi vzhůru do vršku, kde kostelík mezi stromovím se bělá. Bylo krásné, červnové jitro, svěží a vonné...*⁹³

Jirásek nám v povídce dokonale přibližuje atmosféru církevního obřadu.

Houf poutníků, mužů i žen, mladíků i dívek shromáždil se v kostele. Kněz přišel k oltáři, varhany zazněly a s nimi zpěv tu shromážděných. Časem, kdy varhany i hlasy umlknou, zazvučí veselý štěbet zabloudivšího sem ptáka, jenž zmateně sem tam se nalítav, na římse oknové usedá. Hraní a zpěv, zvonek i knězova modlitba dozněly, nastává šum a hluk.

*Houf vychází z kostela, nad schody u hřbitovních vrátek se shromažďuje, rovná, teď kněz přišel a postavil se v čelo průvodu. Před ním vztyčil muž neveliký kříž se soškou Krista umučeného, nyní hojně ověnceného, červená korouhev vesele nad hlavami zavlála v ranním větru, a zlacený kříž její zableskl se ve svitu slunečním.*⁹⁴

V povídce *V sousedství* se prostřednictvím autorova vyprávění dozvídáme o čermenské pouti, která bývala často místem svárů mezi dvěma národy.

*Čermná, aneb jak jí lid říká, Čerma jest vesnice v Prusku. Čermenská pout' jest na Hronovsku a Náchodsku proslulá; připadá právě v dobu, kdy už jest z většiny po žních. Ves jest v Prusích, nicméně se tam shromažďuje mládež z Čech, vždyť i Čermenští hovoří po česku. Se svými bratry Čechy ale tuze dobře se nesrovnávají, jsouť Čechy, ale ještě více Prušáky. Nikdo nepamatuje, aby se o Čermenské pouti nestrhla pranice.*⁹⁵

---

⁹³ JIRÁSEK, Alois. *Hošice*, str. 37.

⁹⁴ JIRÁSEK, Alois. *Hošice*, str. 37.

⁹⁵ JIRÁSEK, Alois. *V sousedství*, str. 55.

6 Analýza povídek vydaných časopisecky

V této kapitole se budu věnovat analýzám výběru pouze časopisecky vydaných povídek, na nichž ukážu, shrnu a doplním výše uvedené poznatky ze studia tvorby Jiráskovy prózy s venkovskou tematikou.

6.1 Tragicky končící láska (V nouzi, Zlaté srdce, Po letech)

Společným tématem povídek V nouzi, Zlaté srdce a Po letech je tragická láska, shrnuji je proto do jedné kapitoly se společným označením.

6.1.1 Povídka V nouzi

Již samotný název této krátké povídky naznačuje, o čem bude vyprávět.

6.1.1.1 Nezvaný host

V úvodu je představena nešťastná situace a trápení lidí z přetrvávajícího všudypřítomného hladu, který je personifikován jako „nezvaný host“.

*Bledý host k nám přišel. V zámožných statcích usadil se nezvaný a neopustil ani chalupy chudých tkalců. Divný host!*⁹⁶

Po působivé úvodní části poznáváme ubohou hladovějící rodinu splavského Beneše.

6.1.1.2 Děj

Děj se odehrává v časové posloupnosti a svou kompozicí připomíná drama:

Expozice – Smrt ženy, nemocné dítě.

---

⁹⁶ JIRÁSEK, Alois. *V nouzi*, str. 283.

Kolize – Beneš marně prosí o pomoc mlynáře, svého švagra. Z jejich dialogu se dozvídáme jejich přetrvávající konflikt – mlynářova sestra se provdala za chudého Beneše proti vůli rodiny.

Vyvrcholení – Beneš se dítěte pro jeho záchranu nakonec vzdává a ze zoufalství se utopí.

Pointa - Bezcitného mlynáře trápí výčitky svědomí, v hučení splavu slyší prosebný hlas.

6.1.1.3 Popis postav

Jak již bylo řečeno, Jirásek se zaměřuje především na vnitřní charakteristiku postav, která dominuje i u popisu postav této povídky. Popsána je zde pouze podoba umírající Benešovy ženy, a to stručně a expresivně.

„Uchopil kostnatou ruku své ženy, hleděl jí do ubledlé tváře, na oči, jež pod černými řasami navždy se zakryly. Můj bože! jak se člověk mění. To je Lenka, ta hezká Lenka ze mlýna!“⁹⁷

Bezmoc malého dítěte je vyjádřena přirovnáním – „...děcko jako poupě, na kterém červ hlodá.“⁹⁸ - nebo metaforou - „Podívej se na toho červa.“⁹⁹

6.1.1.4 Motiv lásky

Láska, kterou v tomto příběhu shledáváme, má dvě podoby. Láska Beneše k hladem umírající ženě a mateřská láska k synovi. Ztráta obou milujících osob vede Beneše k ukončení života.

6.1.1.5 Motiv splavu

Jako leitmotiv se v povídce představuje obraz řeky, splavu, který se jinde v povídkách neobjevuje. Svým hučením připomíná vzdechy, volání... Nakonec je východiskem z Benešova zoufalství a pro mlynáře i nekončící vyčítavou připomínkou.

Splav je také základem pojmenování hlavní postavy – splavského Beneše. Je možné, že splav správcem. To se ale z povídky nedozvídáme...

---

⁹⁷ JIRÁSEK, Alois. *V nouzi*, str. 284.

⁹⁸ Tamtéž, str. 283.

⁹⁹ Tamtéž, str. 284.

6.1.2 Povídka Po letech

Tato povídka se svým rozsahem také řadí mezi povídky kratší. Jejím dějištěm je krajina uprostřed kruté zimy.

6.1.2.1 Úvod

Výskyt zvolacích vět v úvodu připomíná venkovské vypravěče, kteří jimi vyzývali posluchače k pozornému naslouchání vyprávěného příběhu.

„Byla to zima!“

„Chudáci, zkusili!“

„Pomoz pánbůh!“¹⁰⁰

Od popisu krajiny zaváté sněhem se vypravěčův pohled zaměří na hospodu a její návštěvníky. Poté se rozvíjí samotný příběh, jehož kořeny tkví v minulosti.

6.1.2.2 Děj

Děj povídky probíhá v časové posloupnosti. Nejprve sledujeme rozhovor dvou soků, již několik let znepřátelených. Následuje pranice, jejímž důsledkem je vyhození hlavní postavy Tondíka z hospody.

Na to se děj přesouvá do minulosti. Tondík vzpomíná na to, jak byl před lety odveden na vojnu, kde sloužil šestnáct let. Jeho milou Verunku mu odloudil bohatý selský syn Josef Olšák, se kterým se právě v hospodě setkal a z přetrvávající nenávisti popral.

Po odbočkách do minulosti se děj přesune zpět do současnosti, kde konflikt pokračuje a končí smrtí obou nepřátel.

6.1.2.3 Charakteristika hlavní postavy

Takový jindy hoch jako kytky a teď – starý voják, opilec.¹⁰¹

Touto výstižnou větou charakterizující Tondíka Lipeckého se dozvídáme o jeho celé životní pouťi.

Nepříliš bohatý chalupník se nemohl vyplatit z dlouholeté vojny, což mu změnilo již naplánovanou budoucnost. Kvůli vojně ztratil milovanou dívku, se kterou se chtěl oženit.

---

¹⁰⁰ JIRÁSEK, Alois. *Po letech*, str. 177.

¹⁰¹ JIRÁSEK, Alois. *Po letech*, str. 178.

*...dali mu místo Verunky šavli.*¹⁰²

Na vojně se ze žalu naučil pít. A to mu zůstalo. Po návratu propil veškerý zbylý majetek.

*Zestárnul, nebyl k práci. Vytáhnul z truhly starý vojenský plášť, potloukal se ode vsi ke vsi. Když se napil, obveseloval lidi. Vypravoval o vojnách, kolikrát byl v ohni a jak tloukl na buben.*¹⁰³

Jeho taktování „Jedna, dvě!“ ostatní lidi rozesmávalo, ale Tondíkovi se stalo v jeho posledních chvílích tragickým.

6.1.2.4 Motiv krajiny

Zima a krajina v této povídce nejsou pouhou kulisou v příběhu, jak shledáváme ve značném množství Jirákových povídek, ale děj přímo podmiňují:

Tondík žebral v hospodě o skleničku, jelikož byla zima.

Cestou zapadl do závěje a splášil koně zapřažené do Volšákových saní.

Při smyku Josef vypadl a hlavou narazil o strom.

Zraněný Tondík v noci nedošel do vsi, jelikož umrzl.

6.1.2.5 Motiv lásky; Pláč nad hrobem

V povídce nalézáme motiv lásky dávné, zmarněné. Je klíčem k příběhu a také ho tragicky uzavírá. Jak se v samotném závěru příběhu dozvídáme, Verunka sice chodí k honosnému hrobu svého muže, ale vzpomíná i na Tondíka. Její slzy by mohly být v zimě sněhové vločky, v létě svatojánské mušky...

*Olšáková hořce plakala. A kdyby slzy její mohly padat, jako padá sníh, nejeden kousek by zaletěl k chudičké rakvi. A když tam chodila v létě, kdyby v svatojánské mušky mohly se proměnit, nejedna by poletovala tam nad nízkým, opuštěným hrobem...*¹⁰⁴

---

¹⁰² Tamtéž, str. 178.

¹⁰³ JIRÁSEK, Alois. *Po letech* str. 178.

¹⁰⁴ JIRÁSEK, Alois. *V nouzi*, str. 178.

6.1.3 Povídka Zlaté srdce

Povídka nesoucí výstižný název *Zlaté srdce* nám představuje dobrého, přátelského a obětavého člověka, který je schopný chránit a podporovat druhé a nežádat za to odměnu. Obrazně řečeno člověka se zlatým srdcem.

6.1.3.1 Téma povídky

Tématem povídky je osud hlavní postavy Vojtěcha Kaněry, který tvoří milostný trojúhelník s Mařenkou a Václavem Tomkem. V osmi kapitolách, na které se povídka člení, se vypráví o zklamané lásce, pýše bohatého sedláka a obětavosti, laskavosti a tolerantnosti chudého tkalce.

6.1.3.2 Motiv lásky a děj

Kolem tajené lásky Vojtěcha k Mařence se odehrává celý děj, který se rozvíjí v časové posloupnosti. Konflikt, k němuž dochází mezi Vojtěchem a Václavem, je způsoben sociálním rozdělením vesnice na chudé a bohaté. Vojtěch, pocházející z chudé rodiny, hubený a slabý, je odveden na vojnu, zatímco bohatý Václav je otcovými penězi z vojenské povinnosti vykoupen.

*„Někoho musely mít,“ povídali si po vsi, „a když Václavovi peníze pomohly, hodil se jim Vojta. Chudák!“ A chudí chalupníci zakleli na pyšného sedláka, litující Vojtu a jeho rodiče.*¹⁰⁵

6.1.3.3 Motiv vojny

Výrazným motivem, který se objevuje v mnohých Jiráskových povídkách (viz kap. č. 5.5.4.), je vojenská povinnost.

V povídce *Zlaté srdce* odchází Vojta na vojnu, tvrdě řečeno, uboze dožit. Nejen jeho tajená láska k Mařence, ale i jeho stesk po přírodě a rodné vesničce v nevlídném prostředí městských kasáren vedou Vojtěcha k porušení vojenské kázně. Na Štědrý den odejde bez oficiálního povolení domů, čímž se stane „dezertérem“. Pro nemoc je mu

---

¹⁰⁵ JIRÁSEK, Alois. *Zlaté srdce*, str. 12.

následný trest zkrácen, ale doma poblíž milované dívky už jen dožívá. Nehynoucí lásku k ní jí vyjeví až těsně před smrtí.

6.1.3.4 Popis přírody

Příroda je v tomto příběhu o nešťastné lásce kulisou. Popis krásné a poklidné večerní krajiny v úvodu tvoří lásce Václava a Mařenky „souhlasnou“ kulisu, která se však v sedmé epizodě stává k nastalé situaci kontrastní – Mařenka se loučí se svými naivními sny o Václavově lásce a pochová jeho dítě, které na světě pobude pouze několik neděl.

Popis přírody umocňuje jednotlivé části příběhu:

Vojáci odcházejí v podzimním sychravém dni.

Vojta teskní v kasárnách – *...hleděl smutně ven na zasněžený příkop, po němž studený vítr rejdl zvedaje kotouče sněhu.*¹⁰⁶

Vojtěch odchází z kasáren tajně domů – *Šel celý den v zimě třeskuté, cestami zasněženými.*¹⁰⁷

Na druhé straně Vojtovo trápení, nemoc a následné umírání umocňuje kontrastní obraz kvetoucích rostlin jarní přírody.

6.1.3.5 Motiv hudby

Ve *Zlatém srdci* se setkáváme s výjimečným motivem hudby.

V úvodu z dálky k mileneckému páru Mařenky a Václava zaznívá píseň o loučení jako předzvěst konce jejich vztahu.

Jako tichý nářek zazníval k nim do útulného, šerého místa pod olšemi nápěv písně:

Pak až my se rozloučíme,

*dvě srdéčka zarmoutíme - -*¹⁰⁸

Místní chlapci se při odchodu na vojnu loučí písní.

Muzika a výskot doprovází svatbu Václava s bohatou nevěstou.

Umírající Vojtěch slyší znít nedělní zvony.

---

¹⁰⁶ JIRÁSEK, Alois. *Zlaté srdce*, str. 15

¹⁰⁷ Tamtéž, str. 15.

¹⁰⁸ Tamtéž, str. 7.

*Ted' zazněly jasným tichem zvony z blízké vesnice a stlumený, velebný jich souzvuk zvyšoval dojem krásného, nedělního jitra.*¹⁰⁹

6.2 Cestou

Svým rozsahem nevelká povídka *Cestou* (1872) je vzpomínkou na dávno nedovršenou, nikoli však tragickou lásku.

6.2.1 Děj

Tato povídka je zcela atypická. Vypravěčem je zde starý kantor Hejlek, který vzpomíná na dobu před padesáti lety, kdy nastoupil na své první učitelské místo jako spomocník. Jeho vypravování je velmi podrobné, názorné a objevujícími se kolizemi místy velmi vtipné. Posluchačstvo mu přitakává a pobízí ho otázkami.

„Ale buchticky, za soumraku a tajně...No, všechno štinyrování nic platno, a nakonec...”

„Dal jste se do buchet.”

„Inu, jednu jsem ochutnal, a pane, byla! Jak spanilá, tak i dobrá, s tvarohem.”

„A druhá?”

*„Ta taky, jak povídám, ta byla s perníkem, a ty já tuze rád.”*¹¹⁰

Děj vyprávění je uspořádán chronologicky.

6.2.1.1 Charakteristika postav

Láska mezi „mladým hladovým spomocníkem“ a Filomenkou, dcerou ze mlýna, začíná vtipně, tajuplným dárkem – buchtickami. Překážkou mezi mladými lidmi je nejen jejich rozdílné společenské postavení, ale také odlišné povahy.

Spomocník – bez jasné perspektivy, *„bůhví kdy se mohl dostat na vlastní školu, tj. do nouze trochu lepší.”*¹¹¹, byl nesmělý a ohleduplný - *„...tajně se dívám se skály k mlýnu. Vyčítám si, že jsem její neštěstí, že nemám nic co bych jí poskytl, a že jsem ji přivedl do soužení...”*¹¹².

---

¹⁰⁹ Tamtéž, str. 33.

¹¹⁰ JIRÁSEK, Alois. *Cestou*, str. 2.

¹¹¹ Tamtéž, str. 4.

¹¹² Tamtéž, str. 24.

Filomenka je „čiperné, podobné děvče, a nic ostýchavá, ale smělá, řečná a jako pták přiletěla, odletěla...“¹¹³

Pro svoji lásku třeba i trošku zalže a je odhodlána utéct i od připravované svatby.

Velmi ji zklamalo, že chlapec je rozváznější a váhavější.

„Byla statečnější a chtěla statečnost-„

„Byla statečnější. Ale já to dobře myslel z velké lásky k ní. A tomu nechtěla rozumět, měla mne za bázlivce, že nechci se pro ni ničeho odvážit.

„Neměla ve vás důvěru.“

S učitelským smyslem pro kázeň a povinnost, ač mu bylo do pláce, spomocník zahrál své lásce na varhany ke svatbě.

Veškerou charakteristiku postav se dozvídáme z vypravěčova povídání.

6.2.2 Popis prostředí

Popis prostředí a krajiny je zde minimální. Vypravěč podává posluchačům svůj životní příběh, zaměřuje se na samotný děj a konflikty.

6.3 Hošice

Tato povídka se svým rozsahem řadí mezi povídky delší.

6.3.1 Děj

Povídka vypráví příběh dvou žen – Voršily a její dcery Veroniky, přičemž Voršilin osud je představen vzpomínkami na její mládí. Hlavní zápletkou je zde probuzení Veroničiny lásky k chlapci Jarolímovi.

Obě ženy jsou silné a výjimečné. Jsou osamělé, nepodřizují se zvyklostem a povídačkám lidí, se kterými mají špatné zkušenosti.

*Jen to jí ženské nemohly prominouti, že všem jejich spolkům se vyhýbala. Nechodilať do sousedství, na přástvy, nedávala žádné traktace, nic: žila o samotě, jako by s tímto světem ničeho míti nechtěla.*¹¹⁴

---

¹¹³ Tamtéž, str. 3.

¹¹⁴ JIRÁSEK, Alois. *Hošice*, str. 29.

To je v následném ději objasňováno tím, že Voršilu zradil její milý a lidé ublížili jejímu otci.

6.3.2 Vysvětlení výrazu „hošice“

Význam slova „hošice“ se odhaluje postupně, poprvé zazní až v polovině příběhu, a to v souvislosti s postavou Verunky – jak ji lidé posuzují, jak ona sama tuto posměšnou přezdívku přijímá a využívá.

Hošice je sebevědomá dívka, která nečeká na to, až si ji nějaký chlapec vybere, ale vybírá si sama. A hošice, Verunka, jediná dcera a budoucí majitelka velkého statku k tomu má spoustu příležitostí. Vysmívá se chlapcům, kteří se rozcházejí se svými děvčaty a snaží se namluvit si ji. Myslí si to zpočátku i o Jarolímovi, avšak na něm ji upoutá naprostý nezájem o její statek.

6.3.3 Charakteristika postav

Charakteristika postav je v této povídce vyjádřena ústy jiných lidí, někdy dokonce i v dialogu. Zároveň je tento způsob podání zkreslující, obsahuje různé předsudky a odsouzení postav, které obyčejní lidé nechápou. Tyto předsudky se u některých změní, například když si po prvním překvapení zvyknou na to, že žena jakožto hospodářka na velkém statku je schopná hospodařit dobře. Někdy však předsudky zůstávají, a to i přes vše pozitivní, co daná osoba udělá - Veronika je jimi nazývána „hošicí“, když odmítá nápadníky, i když se šťastně provdá.

„Sama si hochu namluvila, sama si ženicha přivedla, je to přece jen hošice.“¹¹⁵

Postavy jsou zde charakterizovány též prostřednictvím děje nebo situace. Například v úvodu je popisována Voršila jako hospodářka na statku:

Jen se podívejte! Stojí zrovna uprostřed dvora, vysoká, silných ramenou a zrovna pravou rukou něco rozkládá. Rozkazuje čeledínovi a pohůnkovi před ní stojícím, a jak to umí! Řeklo by se „ženská“ – ale na slovíčko poslechnou. Nemožná jí odmítnouti, zvláště pohledne-li na člověka tím přísným, šedivým okem.¹¹⁶

Postavy jsou od začátku až do konce příběhu jednoznačné – jsou výjimečné. Čtenář s nimi sympatizuje, i přes to, že jejich okolí je nepřijímá.

---

¹¹⁵ JIRÁSEK, Alois. *Hošice*, str. 42.

¹¹⁶ Tamtéž, str. 29.

6.3.4 Popis přírody

Příroda tvoří společně s přírodními ději kulisu a pozadí příběhu.

Z daleka za skalami zahřímalo, a šerem lesním zasvitl žlutavý blesk. Nastala bouřka.

*Ale u nich bylo již po bouři.*¹¹⁷

Zjevení duhy je potvrzením šťastného rozuzlení příběhu:

*Tam nad začernalým hřbetem horským na tmavém pozadí nebes vzklenula se krásná, jasná duha.*¹¹⁸

---

¹¹⁷ JIRÁSEK, Alois. *Hošice* str. 42.

¹¹⁸ Tamtéž.

7 Vysvětlivky několika vybraných staročeských výrazů, podložené ukázkami

Míno = jméno

Už také ubohému sirotku neříkal nikdo Ančičko. Suchánková na ni volala „Anka“ a vyzábělý její muž na ni křičel „Ty Ančáre!“

*A to „míno“ jí zůstalo.*¹¹⁹

Jitřní = půlnoční

*Půlnoc tichým se přiblížila krokem. Mařena vstala, aby se na jitřní ustrojila.*¹²⁰

Nešpory = odpolední nebo podvečerní pobožnost

*Starý tkadlec seděl u velikých, zelených kamen dýmaje ze své dýmky. Mařena odešla na nešpory.*¹²¹

Lítování = zvyk spojený s Květnovou velikonoční nedělí; vynášení smrti a přinášení léta, děvčátka tzv. „lítují“, točí „litem“ - vrškem jedlového stromku, s uzlíkem na levé ruce obcházejí dospělé a shánějí dárky – lítovné

*U dveří stála dvě děvčátka točící „litem“...*¹²²

*Vidiš, jakou to máš hodnou, podobnou dcerušku. Dal-lis pak jí hodně lítovného?*¹²³

Forman = vozka, kočí, povozník; formanka = hospoda pro formany

*A tam, hle, něco zahořelo – v paprscích slunečných okna „Chytilky“, slavné formanské hospody...*¹²⁴

*Klíma věděl, že hospodský na zájezdné hospodě stále hosti své, formany, výborně a zadarmo po starém zvyku vyčastuje...*¹²⁵

---

¹¹⁹ JIRÁSEK, Alois. *Ančár*, str. 78.

¹²⁰ JIRÁSEK, Alois. *Zlaté srdce*, str. 16.

¹²¹ JIRÁSEK, Alois. *Zlaté srdce*, str. 20.

¹²² JIRÁSEK, Alois. *Prutovský*, str. 114.

¹²³ Tamtéž, str. 115.

¹²⁴ JIRÁSEK, Alois. *Na formance*, str. 166.

¹²⁵ Tamtéž, str. 166-167.

8 Přesná lokalizace jednotlivých povídek

Obecně vzato lze říci, že až na výjimky se všechny povídky odehrávají v Hronově a jeho blízkém okolí, přičemž u většiny z nich není uvedena přesná lokace. U některých povídek nacházíme místo určení pouze jen jako nepojmenovanou ves v okolí většího města, které je často uváděno pouze začátečním písmenem, nikoli celým názvem (N. – Náchod, L. – Litomyšl).

1. Dvorský (1872) – ves na Hronovsku, u Kleprlíkovy hory
2. Cestou (1872) – Litomyšl
3. Na samotě (1872) – Žďárky, ves na Hronovsku
4. Bazil (1873) – Hronovsko , Praha
5. Prutovský (1873) – ves na Hronovsku, blíže neurčeno
6. V nouzi (1873) – horská ves na Hronovsku, blíže neurčeno
7. Po letech (1873) – Hronovsko, ves blízko Žabokrk
8. Zlaté srdce (1873) – ves ležící 5 mil od Hradce Králové, blíže neurčeno
9. Ančár (1873) – Hronovsko, vrch Homolka, Machov
10. V sousedství (1874) - Hronov
11. Na přípřeži (1874) – ves na Hronovsku, blíže neurčeno
12. Záliš (1874) – Bor a jeho blízké okolí
13. Divous (1877) – Hronovsko, les za Dobrošovem, vrch Homolka, Malý důl
14. Hošice (1880) – ves na Hronovsku, blíže neurčeno
15. Divý rod (1881) – planina na vesnici Zličko, ležící mezi Hronovem a Borem
16. Na hranicích (1881) – samota pod horou Bor, vesnice Stroužná
17. Bataráška (1881) – malá dědina na Hronovsku, blíže neurčeno
18. Na formance (1883) – ves na Hronovsku, blíže neurčeno

9 Černá hodinka

V této kapitole ve stručnosti představím Jiráskův soubor *Černá hodinka*, který obsahuje několik črt z venkovského prostředí Hronova. Jirásek jím představil zcela nový typ vesnické povídky.

9.1 Vysvětlení pojmu „černá hodinka“

Černou hodinkou chápeme večerní posezení s blízkými lidmi, při kterém se vyprávějí různé příběhy.

Dříve se lidé, především na vesnicích, po celodenní práci velmi často za soumraku v různých skupinkách scházeli, a tak trávili společné večery.

Pojmu „černá hodinka“ je užito z důvodu, že povídání probíhá v době padnutí černočerné tmy.

9.2 Jiráskova Černá hodinka

Tento minicyklus, jehož jednotlivé části vycházely postupně v letech 1882-1886, obsahuje šest krátkých příběhů, které si lidé po celodenní loptě při večerním klidu pospolu vsedě povídají. Ačkoliv se „hodinka“ také věnuje tematice venkova, nacházíme v ní oproti Jiráskovým ranějším povídkám, *Povídkám z hor*, několik odlišností.

9.2.1 Prolog

V prologu se čtenáři představuje vypravěč, samotný autor, který přivolává vzpomínku na letní podvečer v již ztraceném domově. Ta mu pomáhá trochu zapomenout na osamělost, kterou mu přineslo chaotické a neklidné žití ve městě. Dojmy kouzelné „černé hodinky“ probudí například *prosté kvítko, jediný pohled, určitá vůně, zvuk jakýsi nebo píseň, nebo předmět jednoduchý, třeba bezcenný...*¹²⁶

Z prologu vyznívá Jiráskův stesk po „černých hodinkách“, které jako malý s rodiči často zažil a při kterých naslouchal různým příběhům.

Nemáš sice s kým hovořiti, užiti té volné chvíle, milé „černé hodinky“, kdy se tak pěkně povídá i naslouchá, ale přimhouří oči, zamysli se, dumej – Ach, větrík zavanul do jizby

---

¹²⁶ JIRÁSEK, Alois. *Černá hodinka*, str. 271.

a přinesl s sebou proud libé, silné vůně kvetoucích lip a jakoby čarodějný proutek se dotkl mysli. - ¹²⁷

Jiráskovo vypravěčství je zde příznakem kolektivnosti, jejímž protikladem je osamocení a stesk jedince žijícího ve městě.

Tento prolog však zpočátku užít nebyl, Jirásek ho doplnil až pro knižní vydání (Povídky a novely) v roce 1887 a podle Jaroslavy Janáčkové tak vytvořil *miniaturizovanou idylickou epopej plnou elegičnosti, různoreči a akcentovaného vypravěčství skazového typu.* ¹²⁸

9.2.2 Černá hodinka versus Povídky z hor

Na rozdíl od *Povídek z hor* jsou příběhy, které si vesničané vyprávějí, neradostné, převládají v nich trpké zážitky, které uzavírá tklivá, elegická, pouze v případě jednoho obrázku humorná pointa.

Tklivým obrázkem je například vypravování podruha Martina, který svým sousedům podává příběh o skotačce, sirotkovi Marjance, jež zahynula při velké povodni ve Lhotě, když zachraňovala oblíbené kůzle rychtářovy dcerky.

Dojímavý příběh s otevřeným koncem představuje povídání o chudé podruhyňi Frantině, kterou neustále se zjevující zlý sen o černém kohoutovi, jenž touží po její duši, pomátne na rozumu. V této črtě se její konečný osud nedozvídáme, příběh končí její modlitbou u sochy svaté Trojice.

Všude ticho hluboké, po vrších, po lesích i na dole. Je-li v něm krůpěje míru pro tesknou, mučenou mysl? ¹²⁹

Humornou pointu shledáváme v příběhu vyprávěném výměníkem Šedivým, který vzpomíná na již minulé veselé svatby a své zaspání, když chtěl jít prvně do muziky. To tenkrát uspával svou budoucí ženu, hospodářovu dcerku Rozárku. Tak dlouho čekal, než usne, až usnul sám a muziky si nedočkal.

---

¹²⁷ JIRÁSEK, Alois. *Černá hodinka*, str. 272.

¹²⁸ JANÁČKOVÁ, Jaroslava. *Alois Jirásek: Odkazy pokrokových osobností naší minulosti*, str. 232.

¹²⁹ JIRÁSEK, Alois. *Černá hodinka*, str. 292.

Soused Bartoň, který k Šedivým docházel na černou hodinku, humorně uzavřel: „*Dědeček nám chtěl povědět, jak zaspal muziku a pověděl vlastně, jak poprvé spal s babičkou!*“

Nanejvýše elegický tón zaznívá z obrázku posledního, pojmenovaného *Památce naší Mařenky*.

Ten je scénou z chudého venkovského prostředí, v němž zemře malé dítě Mařenka. Do rodiny přijel městský lékař a setkal se s nepohnutými výrazy obou rodičů. Po vyřknutí jména mrtvého dítěte se však matka srdceryvně rozplakala. Poté, co lékař děvčátko zkontroloval, odjel. Brebtavou sousedku, která se drala k matce, zadržel otec dítěte těmito slovy: *Nech ji, ať se vymračí. Co pak má člověk nežli trochu toho smíchu a pláče. Snad bylas taky mámou!*¹³⁰

Jirásek touto otcovou promluvou zcela jasně a stručně vystihl určitý povahový rys jednotlivců z řad vesničanů – vyrovnanost a smíření s osudem.

Až v doslovu se dozvídáme, co bylo Jiráskovi podnětem k vyobrazení právě této scény. Lékař, do něhož se autor stylizuje, vzpomíná při zpáteční cestě do města na dcerku Mařenku, která zemřela na následky kruté nemoci...

Jiráskovi zemřela v roce 1885 ve věku pouhých čtyř let milovaná dcera Mařenka.

*Měl také andílka toho jména. Viděl toho broučka trpěti a bojovati těžký zápas smrti a nemohl, nemohl mu pomoci. Jen zlatá kadeř vlasů a vytržený kdys zoubek zůstaly po něm jeho očím, a duši blahé vzpomínky a hluboký žal.*¹³¹

Zatímco v *Povídkách z hor* se v rámci příběhu představují hrdinové, kteří mají možnost najít své štěstí anebo alespoň dojít satisfakce vykonáním mimořádně hrdinského činu, v epizodách *Černé hodinky* jsou vykresleny postavy, které prožijí silného pohnutí myslí i citu, někdy i kvůli pouhé vzpomínce, v jediné chvíli či situaci, jež nemusí být vždy uzavřená.

Oproti *Povídkám z hor* je zde popis krajiny potlačen na minimum. Stejně tak práce s toponymy. Naproti tomu je v *Černé hodině* vystupňováno zpřítomnění vypravěče, a tedy gradující radost z vyprávění.

---

¹³⁰ JIRÁSEK, Alois. *Černá hodinka*, str. 306.

¹³¹ Tamtéž, str. 307.

V obrázcích je hovor všudypřítomný. Je spojen s atmosférou teplého letního večera, při kterém se lidé scházejí na kus řeči a příjemně tak zakončují svůj den. Dialogy mezi jednotlivými řečníky mnohdy přejdou do monologického vypravování skazového charakteru, které jsou posluchači hodnoceny závěrečnými replikami.¹³²

Chytrým propojením samotných obrázků v soubor je „hodinka“ připodobňována k idylické epopeji *Ve stínu lípy* od Svatopluka Čecha.

Josef Václav Sládek se o Jiráskově Černé hodině vyjádřil velmi kladně. Podle něj je plna *zvláštního kouzla a její přítmi zahluje vše a kolem slova povídaného rozestírá se v šíř i v dál to tušení, které nelze vyslovit a které tvoří podstatu díla*.¹³³

10 Závěr

Cílem mé bakalářské práce bylo představit známého a stále velmi ceněného spisovatele Aloise Jiráska z jiného úhlu pohledu, doposud málo probádaného, a to jako

---

¹³² JANÁČKOVÁ, Jaroslava. *Alois Jirásek: Odkazy pokrokových osobností naší minulosti*, str. 233.

¹³³ Tamtéž, str. 237.

tvůrce povídek s venkovskou tematikou. Zpracováním stěžejních pramenů, kterými mi byly soubor *Povídky z hor*, minicyklus *Černá hodinka* a některé povídky vydané pouze časopisecky, a následným určením jejich charakteristických rysů jsem se pokusila zařadit tohoto významného spisovatele do kontextu soudobé venkovské prózy.

Ačkoliv vím, že o Jiráskově životě toho bylo napsáno už mnoho, považovala jsem za nutné věnovat v teoretické části práce hodně prostoru období Jiráskových studií. Do něj totiž spadají jeho první pokusy o tvorbu venkovských próz. Svou pozornost jsem zaměřila na faktory, které jeho psaní nejvíce ovlivňovaly. Zjistila jsem, že negativní dopad na něj zajisté měla soudobá neklidná politická situace, o jejíž stav a vývoj se dennodenně zajímal. Kompenzací mu bylo přívětivé studijní prostředí, ve kterém se seznámil s mnoha vlivnými profesory, budoucími malíři a spisovateli, kteří jeho spisovatelské vlohy podporovali a byli mu inspirací. Ve stručnosti jsem poukázala na to, jaký pozitivní vliv měla na budoucí Jiráskovy povídky jeho maminka i další obyvatelé Hronovska, kteří často přicházeli za spisovatelova dětství k Jiráskům na návštěvu. Příběhy a pohádky z rodného kraje, které mu vyprávěli, tříbily jeho fantazii a staly se mu mnohými náměty pro vlastní příběhy.

Stěžejní úkolem mé práce byl pokus o zanalyzování Jiráskových povídek s venkovskou tematikou ze souboru *Povídky z hor*. Na základě stanovení hlavních rysů venkovské prózy jsem nejprve hledala, jak Jirásek přistupoval k popisu prostředí, postav a k jejich charakteristice. Co se týká prostředí a atmosféry povídek, Jirásek mu pokaždé věnuje dosti prostoru. Byla jsem mile překvapena, jak působivě Jirásek zpravuje čtenáře o místech, o nichž vypráví. Čtenáři lehce navodí dojem, jako by byl spoluúčastníkem děje. U postav se Jirásek zaměřuje na postižení vnitřní charakteristiky, zatímco vnější zcela vynechává anebo ji zmiňuje pouze okrajově. Veškeré poznatky jsem doložila názornými ukázkami.

Mnoho prostoru jsem věnovala realistickému zobrazení vztahových sporů ústředních postav. S přihlédnutím k době vzniku povídek jsem stanovila tři základní skupiny, které představují různé typy konfliktů hlavních postav tak, jak je ve svých povídkách Jirásek zobrazil. Při sestavování této typologie jsem vycházela z psychologie jednotlivých postav a přihlédla jsem k tomu, co je důvodem či předmětem jejich sporu. Tuto dílčí část práce jsem opět doplnila objasňujícími ukázkami.

Jelikož psal Jirásek o kraji, který důkladně znal, velkou pozornost jsem věnovala motivům, jež charakterizují život vesnických lidí. Motivy jsem se snažila zpracovat tak, aby zahrnovaly co nejširší škálu strastí i slastí, které přinášelo žití na vesnici v 19. století. Díky dokonalému vykreslení bídy, hladu, pašeráctví, ale i příjemnějších stránek spojených s venkovským životem dokáže Jirásek dokonale navodit pocit autentičnosti a těsného spojení se čtenářem. Je zřejmé, že svůj kraj nanejvýše miloval a svým čtenářům se snažil podat ho tak, jak ho zažil a jak si ho pamatuje...

Své poznatky jsem shrnula a ukázala na analýze povídek, které byly vydány pouze časopisecky. Tyto vytištěné povídky dokládám v příloze.

Analýzou minicyklu črt *Černá hodinka* jsem se snažila představit zcela nový typ Jiráskovy vesnické povídky. Pomocí srovnání se souborem povídek *Povídky z hor* a představením jednotlivých črt jsem došla k závěru, že povídky *Černé hodinky* jsou neradostné a v každé převládá teskná nálada. Popis prostředí, který je v povídkách velmi obsáhlý, je zde potlačen zcela na minimum.

Obecně vzato lze říci, že ze všech Jiráskových povídek z Hronova a jeho okolí je znát, že je psal člověk, který měl z jejich tvorby radost a uspokojovalo ho vědomí, že se o ně bude moci podělit s dalšími a předat je širšímu okruhu.

Jsem ráda, že jsem touto prací mohla obohatit jiráskovskou literaturu v oblasti, jíž se kromě významné literární historičky Jaroslavy Janáčkové doposud téměř nikdo nevěnoval. Proto by mě velmi potěšilo, kdyby se má závěrečná práce stala podnětem pro zpracování dalších studentských a badatelských prací, které by mohly přinést tomuto tématu nové zajímavé poznatky a postřehy.

11 Seznam použité literatury

11.1 Primární

JIRÁSEK, Alois. *Na samotě*. Obrázek z hor. Obrazy života III. č. 4, 25. XI. 1872.

JIRÁSEK, Alois. *Zlaté srdce*. Obrázek z hor. Český jih I., beletr. příl. č. 17, 10. I. 1873.

JIRÁSEK, Alois. *Po letech*. Obrázek z hor. Lumír I., 1873, str. 177.

JIRÁSEK, Alois. *V nouzi*. Obrázek z hor. Lumír I., 1873, str. 283.

JIRÁSEK, Alois. *Pro statek otcův a jiné povídky z hor*. In Sebrané spisy Aloise Jirásky, I. dodatková řada. Praha: Školní nakladatelství pro Čechy a Moravu v Praze, 1941. 282 str.

JIRÁSEK, Alois. *Z různých dob III*. In Al. Jirásky Sebrané spisy, díl XIII. 4. vyd., Praha: J. Otto, 1913. 307 str.

NEJEDLÝ, Zdeněk. *Epilog k jubilejnímu vydání spisů Aloise Jirásky*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1958. 331 str.

11.2 Sekundární

BORECKÝ, Jaromír. *Alois Jirásek*. Praha: Akademie věd a umění, 1933. 666 str.

ČAPEK, Karel. *O umění a kultuře III: Čapkova novinářská literární a uměnovědná publicistika z let 1926 – 1938*. Praha: Československý spisovatel, 1986.

FORST, Vladimír a kol. *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce. 2/I. H-J*. Praha: Academia, 1993.

HOUSKOVÁ, Anna; HRBATA, Zdeněk (ed.). *Román a „genius loci“*. Praha: Univerzita Karlova, 1994.

JANÁČKOVÁ, Jaroslava. *Alois Jirásek: Odkazy pokrokových osobností naší minulosti*. 1. vyd. Praha: Praha: Melantrich, 1987. 581 str.

JANÁČKOVÁ, Jaroslava. *Román mezi modernami*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1989. 272 str.

JANÁČKOVÁ, Jaroslava. *Stoletou alejí*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1985. 293 str.

JANÁČKOVÁ, Jaroslava. *Svět Jiráskova umění*. 1. vyd. Praha: Univerzita Karlova, 1982. 123 str.

LEHÁR, Jan; STICH, Alexandr a kol. *Česká literatura od počátku k dnešku*. 2. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2008. 1082 str.

LUDVÍK, Marcel; HEIMRICHOVÁ, Radvana a kol. *Turistický průvodce ČSSR: Náchodsko a Hradecko*. 1. vyd.: Praha: Olympia, 1986. 290 str.

MOCNÁ, Dagmar; PETERKA, Josef. *Encyklopedie literárních žánrů*. 1. vyd. Praha - Litomyšl: Paseka, 2004. 699 str.

NEJEDLÝ, Zdeněk. *Alois Jirásek a Náchodsko*. 3. vyd. Hradec Králové: Kraj, 1952. 98 str.

PEŠAT, Zdeněk. *Boj o Aloise Jiráska v zrcadle kritiky*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1954. 125 str.

ŠPIČÁK, Josef. *Karolína Světlá: Odkazy pokrokových osobností naší minulosti*. 1. vyd. Praha: Svobodné slovo, 1962. 428 str.

URBANOVÁ, Svatava. *Chápání regionu a regionální tematiky*. Česká literatura 47, 1999, sv. 6. str. 608–628.

VOBORNÍK, Jan. *Alois Jirásek: jeho umělecká činnost, význam a hodnota díla*. Praha: Jan Otto, 1901.

VORLÍČKOVÁ, Marie a kol. *Tou cestou jsem šel*. In Sborník společnosti Aloise Jiráska I. 1. vyd. Praha: Společnost Aloise Jiráska, 1995. 139 str.

12 Přílohy

Jako přílohu dokládám časopisecky vydané povídky.

K dispozici jsou pouze na CD.